

Open Monumentendag 2012

Zondag 9 september 2012

3	Voorwoord
6	De Sint-Petrus en Sint-Pauluskerk Keizerstraat 1
12	Het Instituut voor Kunst en Ambacht Veemarkt 41
21	De podiumzaal van het Sint-Romboutscollege Veemarkt 56 - Lange Heergracht
27	Het 'Groot Huis van Boisot' Frederik de Merodestraat 86
34	Het 'Sint-Jans Gildenhuis' Frederik de Merodestraat 56
40	De muurschilderingen van het 'Hof van Busleyden' Frederik de Merodestraat 67
46	De 'Salons Van Dijck' Frederik de Merodestraat 33
51	Het huis 'den Wildenman' en het aanpalende poortgebouw Onder-den-Toren 3-4-5
61	De Sint-Jozef-Colomakerk Tervuursesteenweg 20
67	Colofon
68	Plattegronden

Vandaag kan u in Mechelen voor de 24ste keer op rij deelnemen aan de Open Monumentendag. Van bij zijn ontstaan heeft dit evenement dezelfde missie: u warm maken voor ons bouwkundig, landschappelijk, archeologisch en mobiel erfgoed.

Dit jaar draait alles rond 'muziek, woord & beeld', een uitgelezen thema voor een cultuurstad als Mechelen.

'Muziek, woord & beeld' spelen niet enkel in op het zintuiglijk genot, maar zijn ook krachtige instrumenten voor wie een boodschap wil verspreiden. Dat besepte het Sint-Romboutscollege toen ze in 1931 een podiumzaal liet bouwen waar onder meer 'stichtende' films getoond konden worden. Dat besepte ook de geestelijke leidsman van de 17de-eeuwse mystica Maria Petyt toen hij haar vroeg om haar mystieke ervaringen uit te schrijven in de 'kluis' aan de Mechelse Veemarkt, op dezelfde plek waar nu de leraars en leerlingen van het Instituut voor Kunst en Ambacht hun kunnen tonen en exposeren.

Voorbeelden van de kunstzinnige prestaties uit de vorige eeuwen vindt u dan weer in drie van de opengestelde monumenten waarvan de wanden gedecoreerd zijn met zeldzame muurschilderingen. De beroemde taferelen in vroegrenaissance in het hypocaustum van het Stadsmuseum Hof van Busleyden werden in 2011-2012 gerestaureerd en zijn vandaag exclusief te bezichtigen. In de panden Onder-den-Toren 4-5, die momenteel verbouwd worden tot CM-adviescentrum, legde het agentschap Onroerend Erfgoed muurfragmenten uit verschillende eeuwen vrij en in het Groot Huis van Boisot maken enkele imposante muurschilderingen deel uit van de weelderige interieurdecoratie.

Net zoals de muurschilderingen vertellen ook de panden zelf telkens een eigen verhaal. Verhalen van wijzigende functies en opeenvolgende verbouwingen, die de gidsen in onder meer de Salons Van Dijck en het Sint-Jans Gildenhuis met plezier aan u zullen doorvertellen.

Monumentenzorg beperkt zich echter niet tot woorden alleen. Op 20 december 2011 sloot het Mechels stadsbestuur een meerjarige subsidieovereenkomst met de Vlaamse Gemeenschap. Tot 2016 reserveert het agentschap Onroerend Erfgoed een jaarlijkse subsidie om de restauratie van vijf kerkinterieurs onder bouweerschap van de stad en de hoogdringende buitenrestauratie van de Begijnhofkerk af te ronden. Eerste in rij is de Sint-Petrus en Sint-Pauluskerk, waarvan het interieur na vele jaren onderzoek eind 2012 in de stellingen wordt gezet.

Rond de Sint-Jozef-Colomakerk zijn na het afronden van de eerste fase van de buitenrestauratie de stellingen daarentegen net verdwenen. Het stadsbestuur heeft immers ook oog voor de kerken in de stadsrand die buiten de subsidieovereenkomst vallen.

Om de beleving van de Open Monumentendag compleet te maken zorgen 'Orgels aan de Dijle' en de leraars en leerlingen van het Mechels Conservatorium in tal van monumenten voor een toepasselijke muzikale omlijsting en kan u aan de boten van de VVBHV langs de Auwegemvaart genieten van zeemansliederen en een shantykoor.

Mechelen heeft kortom alles in huis om er voor u een aangename Open Monumentendag van te maken!

De Sint-Petrus en Sint-Pauluskerk

Keizerstraat 1

De bezoeker die deze prachtige barokkerk aandachtig bekijkt, zal zich wellicht verbazen over de talrijke kunstwerken die niet gewijd zijn aan de patroonheiligen van deze bidplaats maar aan Sint-Franciscus Xaverius. Dit hangt samen met de boeiende geschiedenis van de Mechelse jezuiten.

De 'Sociëteit van Jezus'

In 1534 stichtte de Spaanse edelman Ignatius van Loyola samen met enkele vrienden een christelijk geloofsgenootschap, de 'Sociëteit van Jezus'. Deze gemeenschap - later bekend als de jezuiten - werd in 1540 als orde erkend door paus Paulus III.

De jezuiten zijn een mannelijke priester-gemeenschap die strikte gehoorzaamheid voorstaan aan de Heilige Schrift en aan de paus, aan wie zij rechtstreeks verantwoording afleggen. Van bij de aanvang lag de focus van de orde op onderwijs - dat zeer breed werd opgevat - en het uitdragen van het christelijk geloof. Mee door de flexibele structuur van de orde en de intellectuele achtergrond van de priesters waren zij vaak actief in 'moeilijke' missiegebieden: in onbekende oorden als het toenmalige Indië en Azië, of streken waar de contrareformatie het oprukkende protestantisme een halt wilde roepen, zoals de toenmalige Nederlanden.

Voet aan de grond in Mechelen

In 1556 gaf Filips II, op dat ogenblik heerser over onder meer Spanje en de Nederlanden, de nieuwe orde de toelating om ook in onze streken actief te worden. De jezuiten begonnen meteen vestigingen uit te bouwen in verscheidene steden. Het uitbreken van de godsdienstoorlogen tussen katholieken en protestanten gooide echter al snel roet in het

eten. Pas toen onze gewesten weer onder Spaanse voogdij kwamen in 1583, konden zij hier de opgang van hun orde voortzetten. Voor de oprichting van hun noviciaat - waar kandidaat-jezuiten hun tweejarige opleiding volgden - in het 'Dietstalige' gedeelte viel de keuze uiteindelijk op Mechelen, zodat ze in 1611 ook in de Dijlestad voet aan de grond kregen. Omdat zij niet meteen een geschikt onderkomen vonden, kregen ze de toestemming om het leegstaande Keizershof, het voormalige Paleis van Margareta van York in de Keizerstraat, tijdelijk te betrekken. Kort nadien werd het hen ook geschonken door de aartshertogen Albrecht en Isabella. Vijf jaar nadat ze in Mechelen waren neergestreken, kregen de jezuiten van het stadsbestuur de toelating om een school op te richten waar ze de plaatselijke jeugd konden onderwijzen, met name in de kennis van Grieks en Latijn. De uitbouw van zowel de school als het klooster bracht de Mechelse jezuiten ertoe om stapsgewijs enkele omliggende eigendommen aan te kopen en nieuwe gebouwen op te richten. Ter vervanging van de huiskapel in het Keizershof werd in 1633 gestart met de bouw van een veel ruimere kapel gewijd aan de Onbevleete Ontvangenis van Maria, die momenteel deel uitmaakt van de Stadsschouwburg. In 1664 verrees een nieuw college, enkele jaren later gevolgd door het meest ambitieuze project: een nieuwe kerk.

Antonius Losson overleed in 1678, een jaar na de voltooiing van de Mechelse jezuïetenkerk die hij mee ontworpen en gefinancierd had. Zijn rustplaats in de crypte onder het kerkkoor draagt dan ook met reden de vermelding 'fundator huius templi'.

De inbreng van de familie Losson

Voor de bouw van hun kerk konden de Mechelse jezuïeten rekenen op de vrijgevigheid van talrijke sympathisanten. Een aanzienlijk gedeelte van het benodigde kapitaal was afkomstig van Maria van Breuseghem, weduwe van de rijke Antwerpse koopman Antoon Losson. Zij had dit bedrag aanvankelijk bestemd voor een tweede jezuïetenkerk in Antwerpen, ontworpen door haar zoon Antonius Losson en architect Willem Hesius, beide jezuïeten. Het stadsbestuur en het kapittel van Antwerpen weigerden in 1657 echter de bouwtoelating te verlenen, waarna zowel het kapitaal als het ontwerp werd gebruikt voor een jezuïetenkerk in Mechelen.

In 1670 legde Antonius Losson de eerste steen van de kerk, hierin bijgestaan door zijn broer en ordegenoot Andreas en pater T. Dekens. De werken verliepen voorspoedig en al in 1677 werd de eerste mis gevierd in de nieuwe kerk.

Een schrijn voor Sint-Franciscus Xaverius

Hoewel de kerk tussen 1670 en 1677 werd opgetrokken, kwam de geveltop er pas in 1709. Daarbij werd bovendien afgeweken van het plan van Antonius Losson, dat voorzag in een laag bovendeel met vleugelstukken en een bekronend, gebogen fronton met siervazen. In de plaats daarvan verrees een halsgevel onder een driehoekig fronton met vier knielende figuren op de pilasters en een centraal beeld van de Heilige Franciscus Xaverius onder een stralenkrans met een IHS-monogram. Dit symbool - aanvankelijk de weergave van de naam Jezus in Griekse hoofdletters, maar later voorzien van meerdere betekenissen - speelt immers een voorname rol in de iconografie van de 'Sociëteit van Jezus'.

Een gravure in Antonius Sanderus' uitgave 'Flandria Illustrata' toont het Mechelse jezuïetenklooster in 1727. Nagenoeg het volledige klooster werd tussen 1800 en 1824 afgebroken, met uitzondering van de kerk en de gebouwen die momenteel deel uitmaken van de Stadsschouwburg.

Het kerkinterieur is een samengaan van een traditionele structuur aansluitend bij de gotische bouwwijze - met onder andere kruisriboverwelvingen - en een barokke ornamentiek en decoratie. Vrijwel de hele interieuraankleding is opgebouwd rond de verheerlijking van één persoon: de Heilige Franciscus Xaverius.

In 1615 was de Mechelse jezuïet Carolus Scribani naar Rome getrokken om er mee een nieuwe overste voor de orde aan te duiden. Tijdens zijn verblijf in de Heilige Stad ontmoette Scribani de vertegenwoordiger van de orde uit het Indische Goa, de laatste rustplaats van Franciscus Xaverius. Deze Spanjaard, een studiegenoot van Ignatius van Loyola en medeoprichter van de jezuïeten, was immers meteen na de erkenning van de

orde in 1540 op missie gestuurd naar Indië, van waaruit hij ook zendingen naar onder meer Japan en de Molukken ondernam. Na zijn overlijden in 1552 op missie naar China was het lichaam van deze belangrijke missionaris opgebaard in de kathedraal van Goa.

Na de ontmoeting met zijn medebroeder uit Goa, keerde de Mechelse jezuïet Scribani huiswaarts met een belangrijk kleinood: een botje uit de voorarm van Franciscus Xaverius. Via een bevriende geloofsgenoot kwam dit lichaamsdeel in 1659 in het bezit van het Mechelse jezuïetencollege. De jezuïeten stelden het gedenkstuk meteen tentoon in hun kapel, die kort daarop overspoeld werd door drommen gelovigen.

In 1622 was Xaverius immers samen met Ignatius van Loyola officieel heilig verklaard, waarna de faam van de door hem verrichte wonderen ook in onze streken verspreid was geraakt. Vanaf het moment dat zijn relik in Mechelen aan het publiek werd getoond, vonden ook daar bijna jaarlijks genezingen plaats op voorspraak van de heilige. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat de nieuwe jezuïetenkerk aan Sint-Franciscus Xaverius werd gewijd.

Het middelpunt werd uiteraard de relikwie van de heilige, die centraal op het altaar van het hoogkoor was geplaatst. Het altaar zelf toont Franciscus Xaverius op zijn doodsbed, geflankeerd door twee geknielde Indiërs die het altaarblad schragen. Via een dubbele trap kunnen de gelovigen het altaar langs achteren passeren. In het bovendeel van het

hoogkoor stijgt de geknielde heilige op naar God de Vader omringd door vier medaillons, die de toen bekende continenten verbeelden.

Doordat de zijbeuken van de kerk hoog opgetrokken waren, bleef er tussen de biechtstoelen en de ramen een ruimte vrij. Die werd opgevuld met tien enorme doeken, vijf aan elke zijde, die enerzijds de missiewerken en anderzijds enkele wonderen van de heilige verbeelden. Het beeldhouwwerk van de communiebank van Hans-Frans Verbruggen verheerlijkt het missiewerk en het geloof, terwijl zijn prachtige preekstoel de verspreiding van het geloof over de vier werelddelen weergeeft. Later werden nog een triptiek over het leven van Franciscus Xaverius en verscheidene schilderijen met wonderlijke daden toegevoegd.

Om het botje uit de voorarm van Franciscus Xaverius tentoon te stellen, lieten de jezuïeten een kostbare relikhouder vervaardigen in verguld zilver. In 1773 werd dit pronkstuk aangekocht door het kerkbestuur van de Sint-Romboutskathedraal. Foto: Torens aan de Dijle

Een opgang met nare gevolgen

In de loop van de 17de eeuw en de 18de eeuw namen de verspreiding, de invloed en de rijkdom van de jezuïeten stelselmatig toe. Naarmate zij hun opgang voortzetten, groeide echter ook tegenstand. Omstreeks het midden van de 18de eeuw had de orde in de hoge kringen in verscheidene Europese staten de reputatie van geldbeluste politieke intriganten. Tezelfdertijd maakten ook de ideeën opgang die uiteindelijk zouden leiden tot het antiklerikalisme van de Franse Revolutie.

Enkele handelsgeschillen met de jezuïeten - die in verscheidene kolonies grote landbouwposten uitbaatten om in hun onderhoud te voorzien - vormde de aanleiding voor openlijke conflicten. Verscheidene staten maakten van deze geschillen en diverse andere voorvallen gebruik om zich van de orde te ontdoen. Kort na elkaar verdreven onder andere Portugal, Frankrijk en Spanje de jezuïeten van hun territorium en legden ze beslag op hun bezittingen. Onder toenemende druk - zowel van overheidswege als van binnen de Kerk zelf - nam paus Clemens XIV in 1773 de beslissing om de 'Sociëteit van Jezus' op te heffen. Deze beslissing liet zich ook in Mechelen gevoelen.

Herbestemming brengt soelaas

Op 20 september 1773 werden de gebouwen van de Mechelse jezuïeten gesloten en verzegeld. De dag daarop werden de novicen weggestuurd en kort nadien ook de schoolpaters en de overige religieuzen. In mei 1775 werden de gebouwen ingericht als militair hospitaal, dat als gevolg van de Brabantse Omwenteling in 1790 verlaten werd. In 1792 installeerde de Mechelse Academie in de oude kapel een tekenzaal. Die zou er blijven tot 1811, toen het gebouw werd aangehecht aan de Stadsschouwburg die sinds 1793 was ingericht in delen van het oude

Keizershof. De overige vleugels, waaronder het college en het noviciaat, werden tussen 1800 en 1824 afgebroken. De kerk bleef van dit noodlot gespaard dankzij een nieuwe functie die ze had gekregen.

Toen de Mechelse jezuïeten in 1773 verplicht waren om hun gebouwen te verlaten, bood dit een uitstekende opportuniteit voor de bestuurders van de naburige kerk van Sint-Petrus en Sint-Paulus. Zij vroegen en kregen van keizerin Maria-Theresia in 1777 de toestemming om hun parochie over te brengen van de oude kerk in de huidige Gerechtstraat naar de fraaie, leegstaande jezuïetenkerk. Omdat de jezuïeten de kerktoren nooit voltooid hadden, zagen de nieuwe eigenaars zich verplicht om deze hoger op te trekken en er nieuwe klokken in te plaatsen. Dit gebeurde in 1782 met geld van de verkoop van de oude kerk het jaar voordien.

Met de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden door de antiklerikale Fransen in 1795 veranderde de situatie alweer. In 1798 beslisten de nieuwe machthebbers de kerk om te vormen tot een 'tempel van de rede'. De 'cultus van de rede' was een nieuw atheïstisch geloof dat tijdens de Franse Revolutie was ontstaan. Om de verwijzingen naar het christelijk geloof te verwijderen, werden in augustus 1798 de beelden van Franciscus Xaverius en de vier knielende figuren in de geveltop weggebroken.

Het kerkinterieur bleef echter grotendeels intact door enkele inventieve ingrepen, die naar verluidt werden bedacht door kunstschilder Willem Herreyns en stadsbouwmeester De Noter. Zij plaatsten het grote 'Schip van Oorlog' uit de Mechelse Ommegang in de kerk, waardoor de altaren en enkele biechtstoelen aan het zicht onttrokken werden. De grote schilderijen onder de vensters werden bekleed met papier en overschilderd met republikeinse leuzen, de zuilen werden behangen met portretten van beroemde 'republikeinen' en de beelden van

de biechtstoelen en verscheidene kleinere schilderijen werden weggenomen. Toch kon de openbare verkoop van een gedeelte van het kerkmeubilair als het orgel en de biechtstoelen niet vermeden worden. Gelukkig konden deze later bijna allemaal opnieuw gekocht worden, zodat de kerk momenteel één van de weinige (voormalige) jezuïetenkerken is in Vlaanderen met een vrijwel intact interieuresemble.

In 1801 sloot Napoleon Bonaparte een concordaat met paus Pius III waardoor de vrije uitoefening van de katholieke godsdienst weer mogelijk werd. Op 8 mei 1802 werd de Sint-Petrus en Sint-Pauluskerk opnieuw gewijd en tot vandaag doet ze dienst als parochiekerk.

De geplande restauratie

Van de jaren 1980 tot de jaren 1990 werd het exterieur van deze voormalige jezuïetenkerk gerestaureerd. In 2007 werden er dringende onderhoudswerken aan de daken uitgevoerd en werden er bijkomende onderzoeken opgestart met het oog op de restauratie van het interieur. Nu deze voorbereidende onderzoeken afgerond zijn, zullen eind 2012 de restauratiewerken in het interieur starten, waarbij de muren en gewelven van het koor en het schip hersteld zullen worden.

*Maarten Van den Mooter
dienst monumentenzorg stad Mechelen*

Het Instituut voor Kunst en Ambacht

Veemarkt 41

Hoewel dit op het eerste gezicht misschien niet zo lijkt, vertellen de gebouwen van het huidige Instituut voor Kunst en Ambacht (IKA) een eeuwenlang verhaal waarin naast onderwijs ook geloof, rijkdom en rampspoed een belangrijke rol spelen.

De karmelieten

De orde van de karmelieten ontstond op de berg Karmel, nabij de huidige Israëlische havenplaats Haifa. Deze berg - volgens de traditie ooit de woonplaats van de profeet Elia - was eeuwenlang een geliefkoosde verblijfplaats van kluisenaars die er net als de profeet hun leven aan God wijdden. In de 12de eeuw vestigden verscheidene pelgrims onder leiding van Berthold van Calabrië en Albertus van Jeruzalem zich op deze plek om er als heremieten te leven. Deze groep groeide uit tot een echte orde, de 'Broeders van de Heilige Maria van de Berg Karmel', genoemd naar de aan Maria gewijde kapel die ze tussen hun cellen optrokken. Ze leefden er volgens een strikte leefregel, gericht op gebed in stilte, armoede en handenarbeid. In 1235 werden de karmelieten door de oprukkende Saracenen gedwongen de Karmelberg te verlaten. De meesten van hen kwam in Europa terecht, waar ze in de 13de en vooral de 14de eeuw een bloeiende orde uitbouwden en talrijke kloosters stichtten.

De Mechelse Lievevroubroeders

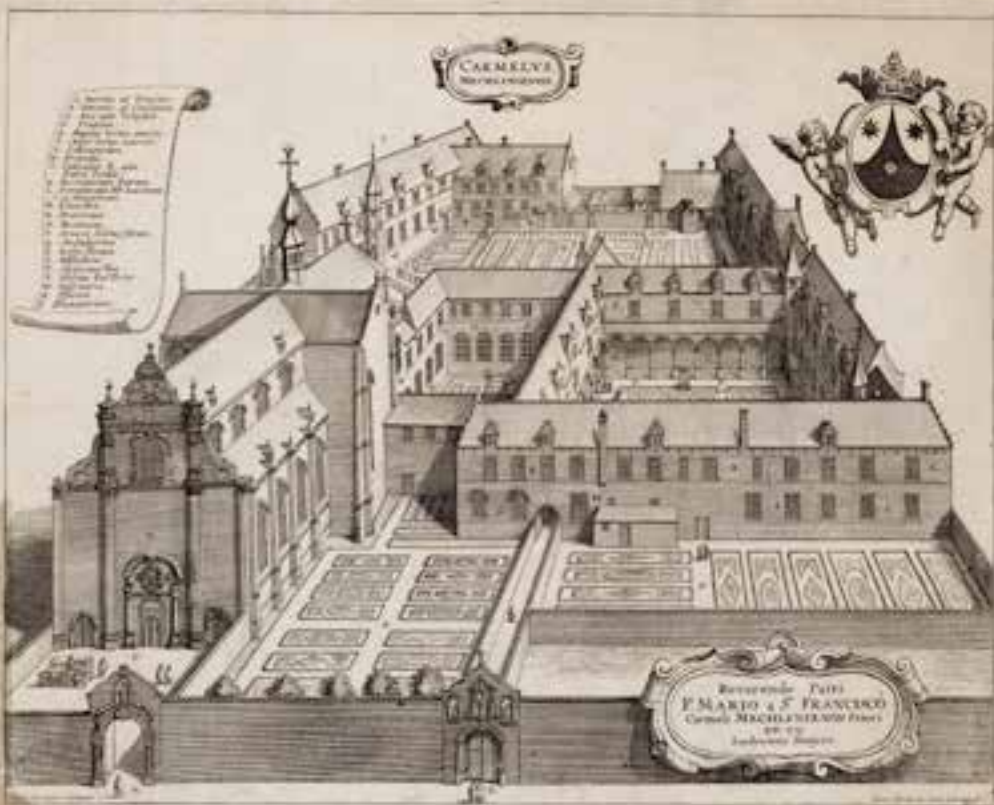
De karmelieten - door hun toewijding aan Maria ook Lievevroubroeders genoemd - zouden al in 1254 een klooster opgericht hebben in de wijk Nekkerspoel. Pas in 1303 vestigden ze zich binnen de stadsmuren, op een uitgestrekt terrein tussen de Varkensstraat en de Biest. Ze bouwden er stapsgewijs

een bloeiende gemeenschap uit die een groot aanzien genoot en in verscheidene steden over bijhuizen beschikte.

Deze opgang werd abrupt beëindigd met de godsdienstoorlogen tussen katholieken en protestanten in de tweede helft van de 16de eeuw. In april 1580 werd Mechelen ingenomen door protestantse troepen. Op 17 juni van dat jaar gaf het nieuwe stadsbestuur de opdracht om de kerk en het klooster van de geschoeide karmelieten af te breken zodat de gevluchte paters, die grote tegenstand geboden hadden, niet konden terugkeren. Het klooster werd met de grond gelijk gemaakt; van de kerk resteerden enkel de buitenmuren tot op een hoogte van ongeveer 2,5 meter.

Nadat de protestanten in juli 1585 verdreven waren, begonnen de teruggekeerde Lievevroubroeders met de heropbouw. Dit gebeurde gefaseerd: zowel de politieke als de economische toestand was weinig rooskleurig. In de orde rees er ook steeds meer weerstand tegen de stapsgewijs versoepelde leefregel, waardoor het de karmelieten onder meer werd toegestaan om kloosters te bouwen in de steden en de stille tijden te verkorten. Door toedoen van Teresia van Avila en Johannes van het Kruis - die de nadruk legden op armoede, gebed en afzondering - kwamen hervormingen tot stand. Dit leidde in 1593 tot een opsplitsing tussen de geschoeide karmelieten, aanhangers van de oude leefregel, en de ongeschoeide karmelieten, die de hervormde leefregel toepasten.

De Mechelse gemeenschap aan de Frederik

Deze gravure van Lucas Vorstermans toont het ruime, heropgebouwde klooster van de Mechelse geschoeide karmelieten in 1734. Vooraan de Frederik de Merodestraat met de toegangspoort tot het voorplein van de barokke kloosterkerk (links) en de ingang van het klooster (rechts). Het noordelijke transept van de kerk reikte tot tegen de Veemarkt (linkerzijde gravure). De Varkensstraat vormde de zuidelijke begrenzing van het kloosterdomein (rechterzijde gravure).

de Merodestraat, die trouw bleef aan de oude leefregel, bouwde stelselmatig een nieuw klooster uit dat in omvang niet moest onderdoen voor haar oude vestiging.

De gemeenschap verwierf in de loop van de jaren ook heel wat eigendommen die aan het klooster grensden. Documenten over de huizenbelasting tonen aan dat zij in 1658 één van deze panden ter beschikking stelden van Maria Petyt (1623-1677), die van-

daag geldt als een belangrijke 17de-eeuwse mystica. Dit huis, toen al bekend als 'de Kluis' omdat er een kluizenares had gewoond, was vrij groot en lag vlak tegen het noordelijke transept van de kloosterkerk.

In de levensbeschrijving die Maria Petyt opstelde, die in 1681 werd gepubliceerd en momenteel literaire faam geniet, lezen we dat ze er in oktober 1657 haar intrek nam. Dit gebeurde op aangeven van haar

Deze tekening, waarschijnlijk toe te schrijven aan de Mechelse kunstenaar August Van Den Eynde (1822-1861), toont de kloosterkerk van de Mechelse Lievevroubroeders vanaf de Veemarkt. Rechts tegen het transept zien we het huis 'de Kluis', waar de mystica Maria Petyt in 1657 haar intrek nam.

geestelijke leidsman, toenmalig prior van de Mechelse Lievevroubroeders, die het pand erg geschikt achtte om er te leven 'ghelijck als besloten vande werelt ... volghens mijne begheerte'. Het pand waarin zij verbleef maakt vandaag deel uit van het IKA en is vrijwel de enige nog zichtbare verwijzing naar het klooster van de Mechelse Lievevroubroeders.

Een tweede maal - definitief - verwoest

Na de annexatie van onze gewesten door het antiklerikale Frankrijk kwam er een einde aan de aanwezigheid van de geschoeide karmelieten in Mechelen. In december 1796 werd hun kerk gesloten en werden de paters gewapenderhand uit hun klooster verdreven. In mei van het volgende jaar werden deze gebouwen te koop aangeboden en ingekocht door een pater van de voormalige

Sint-Pietersabdij in Gent, waarschijnlijk met het oog op een terugkeer van de Lievevroubroeders. Toen dat uitbleef verkocht hij de kerk en het klooster in 1804 aan de Brusselaar Joannes Baptista Permentier, die beide nog datzelfde jaar liet afbreken voor de bouwmaterialen.

De voormalige 'kluis' van Maria Petyt aan de Veemarkt was als eigendom van de geschoeide karmelieten in 1796 eveneens aangeslagen als nationaal goed. Het werd na de verkoop echter in gebruik genomen als woning en bleef daardoor gespaard.

Een 'meesterwoning met grote tuin'

Het volledig kaalgeslagen terrein van het voormalige klooster werd in 1819 opgedeeld in 13 percelen en openbaar verkocht. Het grootste gedeelte kwam in handen van omwonenden, die door meerdere percelen

Een detail van het primitief kadastraal plan van circa 1824 met aanduiding van de eigendom van dokter Denis (donkergroen) en de overige terreinen van het afgebroken klooster van de Lievevroubroeders (lichtgroen)

aan te kopen hun eigendom van een ruime tuin konden voorzien. Ook dokter Joannes Jacobus Denis, de toenmalige eigenaar van de 'kluis' van Maria Petyt, richtte zijn tuin in op afgebroken delen van de kerk en het klooster.

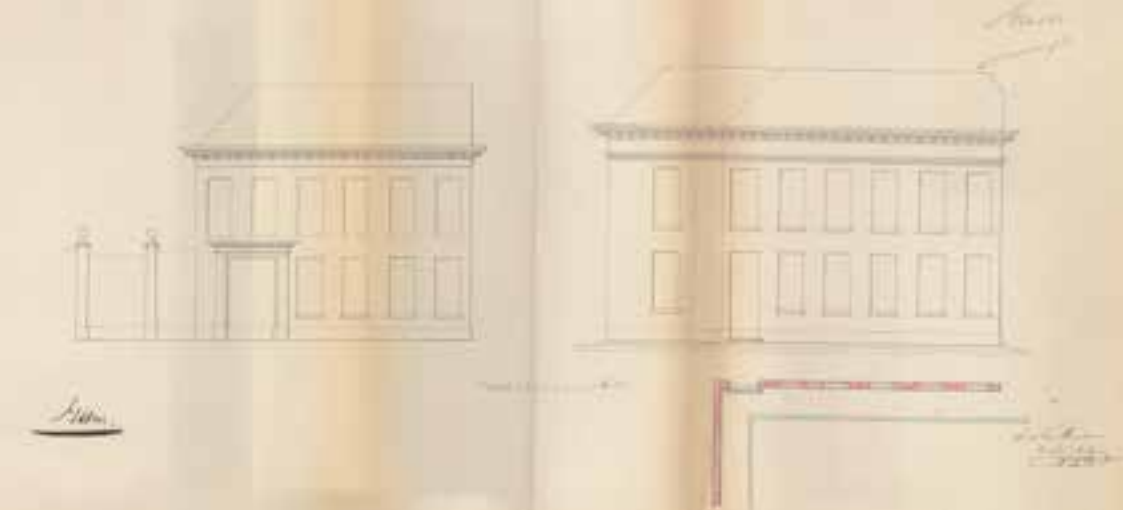
Een ander gedeelte van de kloosterterreinen werd ingelijfd door advocaat Guillaume Frans, die ze toevoegde aan zijn twee woningen op de hoek van de Varkensstraat met de Frederik de Merodestraat. Toen hij rond 1859 ook de aanpalende eigendommen van de pas overleden dokter Denis aankocht, kwam het grootste gedeelte van de voormalige kloosterterreinen in zijn handen terecht.

De heer Frans besloot zich te vestigen in het voormalige woonhuis van de familie

Denis, maar liet dit eerst flink uitbreiden en verfraaien. Aan de tuinzijde kwam er een volledig nieuwe vleugel. Door een bijkomende hoektravee aan de Veemarkt ontstond aan de tuinzijde een prachtige, symmetrisch opgebouwde gevel, bekroond met een driehoekig fronton. Toen ook kwamen de fraai ingerichte ruimten tot stand die nu deel uitmaken van het IKA.

Het verbouwde woonhuis van de heer Frans gaf uit op een enorme tuin die zich uitstrekte tussen de Veemarkt, de Frederik de Merodestraat en de Varkensstraat. Een bestaande constructie in deze tuin werd aangepast tot prieel; nieuwe wandelpaden en een fontein verfraaiden het geheel.

Nadat het echtpaar Frans kinderloos overleden was, kwamen hun bezittingen in 1880

In 1859 diende advocaat Guillaume Frans een aanvraag in om zijn toekomstige woning aan de Veemarkt uit te breiden met een volledige hoektravee. De verbouwing aan de tuinzijde was onzichtbaar vanaf de straat, zodat een bouwaanvraag voor dat gedeelte niet verplicht was.

in handen van Henri-Théodore Hap uit Etterbeek. Deze man besloot zijn erfenis meteen te gelde te maken. De hele eigendom werd opgedeeld in liefst 25 loten, hoofdzakelijk afkomstig van de volledig verkavelde tuin van de woning aan de Veemarkt. In de verkoop-annonce werd het woonhuis omschreven als een meesterwoning die op de gelijkvloerse verdieping onder andere twee salons, een bijtarkamer, een kantoor, een eretrap en verscheidene dienruimten omvatte; op de verdieping bevonden zich behalve een groot salon ook een eetkamer en liefst vijf slaapkamers. Het huis en zeven grote loten van de tuin bleven na de verkoop in handen van stadsarchitect Victor Louckx.

De vergelijking van het kadastraal plan van P.C. Popp uit circa 1865 (links) met het plan bij de verkoopannonce uit 1880 (rechts) geeft weer hoe de enorme tuin van het huis aan de Veemarkt volledig verkaveld werd.

De Rijksmiddelbare Meisjesschool

In 1879 had het Mechelse stadsbestuur van de minister van Onderwijs de vraag gekregen of het bereid was om de betalende 'lagere meisjesschool met voortgezet programma' aan de Wollemarkt om te vormen tot een middelbare meisjesschool gesubsidieerd door de staat. Op dat ogenblik kampte de stad al met plaatsgebrek in de voortgezette opleiding en in de naburige lagere school in de Frederik de Merodestraat.

Het moment leek dus ideaal om een aantal loten uit de nalatenschap Frans aan te kopen. De grote, goedverlichte kamers van het voormalige woonhuis konden gemakkelijk omgevormd worden tot klaslokalen en een deel van de ruime tuin kon ingericht worden als speelplaats. De omvang van het terrein

bood bovendien nog meer mogelijkheden: zo kon er gedacht worden aan de bouw van een bewaarschool, bedoeld voor jongens en meisjes van drie tot zes jaar, en van een grote zaal. Die zou dienstdoen als feestzaal voor de recent opgetrokken stedelijke scholen, die zo functioneel gebouwd waren dat ze een feestzaal ontbeerden, en tegelijkertijd als overdekte speelplaats en gymnastiekzaal voor de school in het voormalige woonhuis aan de Veemarkt.

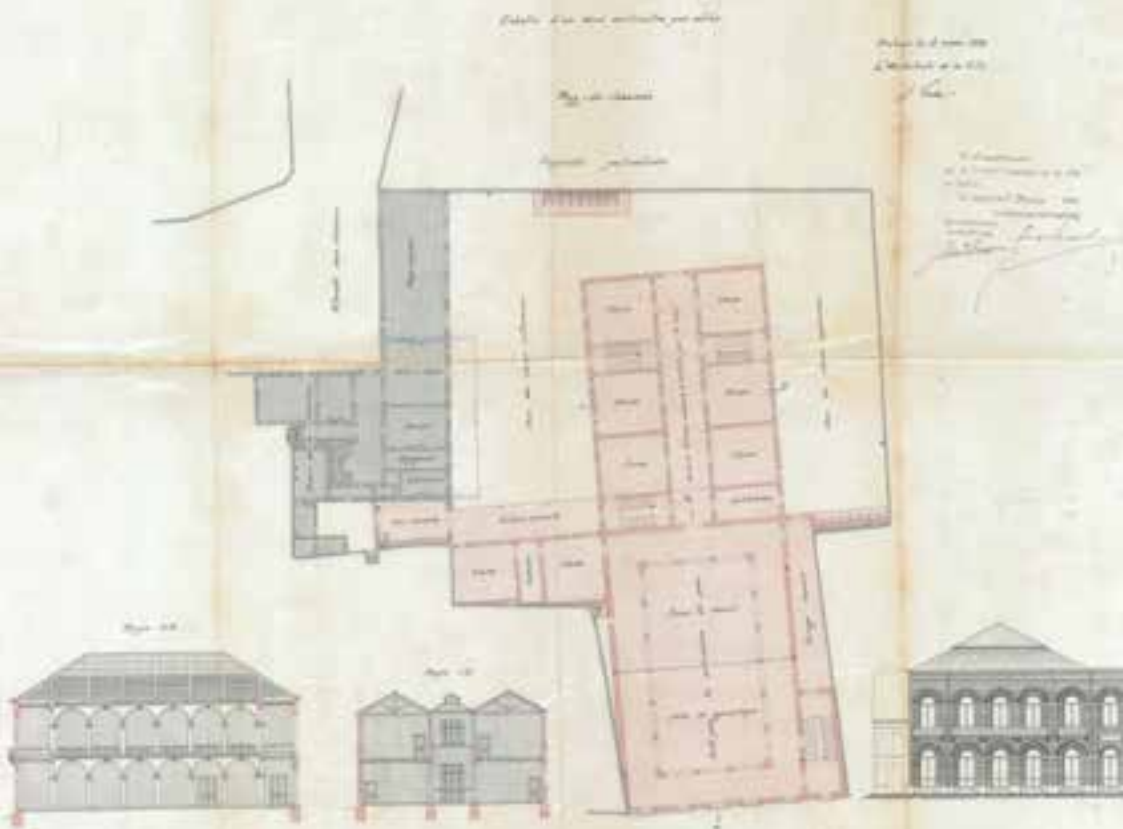
Hoewel het nog enige tijd zou duren voordat het stadsbestuur inging op de ministeriële vraag, gaf het eind 1880 toch al groen licht voor de geplande aankoop. In februari 1881 startten de aanpassingswerken aan het huis aan de Veemarkt - onder andere het inrichten van een viertal klaslokalen en een woning voor de directrice - en al enkele maanden later kon de school in gebruik genomen worden.

Enkele maanden nadien werd de kwestie van de omvorming tot Rijksmiddelbare Meisjesschool weer opgenomen. Het college stelde de gemeenteraad voor om in te gaan op de vraag omdat het van mening was dat hierdoor het niveau van het middelbaar onderwijs voor meisjes gelijkgeschakeld zou worden met dat van de jongens en dat een rijksschool minder beïnvloed zou worden door de verkiezingsresultaten dan een gemeentelijke school. Bovendien was ook de beloofde subsidie welkom. De gemeenteraad stemde in met het voorstel en met de publicatie van het K.B. van 26 september 1881 beschikte Mechelen over een Rijksmiddelbare Meisjesschool.

Nieuwbouwplannen

Al vóór de aankoop uit de nalatenschap Frans bestond de idee om op een deel van het terrein een grote zaal en een bewaarschool op te richten. Bovendien kampte de Rijksmiddelbare Meisjesschool door haar grote succes al van bij de aanvang met

In maart 1883 presenteerde stadsarchitect Victor Louckx een uitgewerkt plan voor de Rijksmiddelbare Meisjesschool. In rood de zaal aan de Frederik de Merodestraat en de aansluitende klasvleugel. De bestaande schoollokalen in het oude woonhuis Frans werden grijs ingekleurd.

plaatsgebrek, zodat de bouw van een nieuwe klasvleugel op termijn noodzakelijk werd. Stadsarchitect Victor Louckx werkte op vraag van het stadsbestuur twee ontwerpen uit. In zijn eerste voorstel plaatste hij de zaal aan de Frederik de Merodestraat en bouwde los daarvan een klasvleugel tegen het schoolgebouw aan de Veemarkt. Hij werkte ook een alternatief uit waarin de zaal en de klassen gecombineerd werden in één langgerekte constructie.

Hoewel de eerste variant zijn voorkeur genoot - onder meer omdat daarin een grote centrale speelplaats mogelijk was en de

bestaande en nieuwe klassen op elkaar konden aansluiten - vroeg het stadsbestuur hem om het tweede voorstel verder uit te werken. In maart 1883 had de stadsarchitect een meer gedetailleerd ontwerp klaar. De sobere gevel aan de Frederik de Merodestraat gaf rechtstreeks uit in de zaal met omlopende galerij, met uitzondering van de rechtste travee die via een overdekte doorgang naar de kleine speelplaats leidde. De klasvleugel met één verdieping lag in het verlengde van de zaal en beschikte over een overdekte middengang van waaruit de klaslokalen bereikbaar waren. Links tegen dit

volume bevond zich een kleine gelijkvloerse constructie met twee klassen voor de bewaarschool.

Naar aanleiding van enkele opmerkingen vanwege het ministerie van Onderwijs onderging het voorstel van de heer Louckx nog enkele wijzigingen, met als voornaamste de omvorming van een gedeelte van de overdekte gang tot conciërgewoning. In februari 1884 keurde de minister de aangepaste plannen goed en enkele maanden later werd de aanbesteding gepubliceerd. Begin 1885 stond alles al onder dak, zodat op 1 september van dat jaar de nieuwbouw geheel volgens plan in gebruik genomen kon worden. Het was wel nog enkele jaren wachten op de volledige bemeubeling.

Een school in evolutie

Al in 1897 bleek een gezamenlijk gebruik door de stad en de school niet langer werkbaar. Steeds meer verenigingen vroegen gebruik te mogen maken van de zaal, wat enkel kon na toestemming van de school. Door het risico op beschadiging was de zaal overigens ook weinig geschikt als gymnastieklokaal. Er werd besloten om de zaal en de school van elkaar te scheiden. Stadsarchitect Louckx stelde voor om het bewaarschooltje te verbouwen tot turnzaal en om voor de bewaarklassen een nieuwe vleugel te bouwen aan de Veemarkt, die zou aansluiten op een nieuwe, overdekte speelplaats.

Vermoedelijk was het architect Hendrik Meyns die het definitieve ontwerp opstelde voor de nieuwe dwarsvleugel met de toegangspoort en het driehoekige fronton, waar momenteel het secretariaat en de vergaderzalen van het IKA zijn ondergebracht. Op vraag van het ministerie van Onderwijs werden zowel de draagbalken als de trap van het nieuwe gebouw in metaal uitgevoerd en kwam er ook een degelijk verluchtungs-

systeem. De werken werden in 1898 aanbesteed maar door problemen met de aannemer waren ze pas in 1901 opgeleverd.

Als oplossing voor het plaatsgebrek werden in 1909 twee bijkomende klaslokalen gebouwd op de turnzaal, naar het ontwerp van stadsarchitect Philippe Van Boxmeer. Een laatste grote uitbreiding kwam er in 1936-1937, toen de stadsdiensten in het verlengde van de grote klasvleugel een nieuw volume ontwierpen dat op de benedenverdieping een turnzaal en op de beide verdiepingen telkens twee klassen omvatte. Tijdens deze bouwfase werd ook een klaslokaal op de speelplaats omgevormd tot een kleine conciërgewoning.

Sinds 2001 is de voormalige Rijksmiddelbare Meisjesschool in gebruik door het Instituut voor Kunst en Ambacht, een school voor deeltijds kunstonderwijs ingericht door het GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap. Zowat 250 cursisten volgen er 's avonds en in het weekend les in de afdelingen glaskunst, keramiek, boekbinden, fotografie en edelsmeedkunst. Wie benieuwd is naar het resultaat van al deze creativiteit, kan regelmatig terecht in de salons van het voormalige woonhuis Frans, dat stapsgewijs met veel zorg wordt gerestaureerd.

*Maarten Van den Mooter
dienst monumentenzorg stad Mechelen*

Archeologisch onderzoek van het voormalige klooster van de geschoeide karmelieten

In 1994 had de Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie (MVSA) de kans om een archeologisch onderzoek uit te voeren op het terrein van de nu verdwenen brouwerij Chevalier Marin. Deze firma was ontstaan uit de fusie van twee brouwerijen in de Bafferstraat en breidde zich in de 20ste eeuw uit over nagenoeg het hele binnengebied tussen de Bafferstraat, de Varkensstraat en de Veemarkt. Daarbij palmde de brouwerij ook terreinen in die deel uitmaakten van het in 1804 verdwenen klooster van de geschoeide karmelieten. De opgravingen door de MVSA konden dus wel eens interessant worden.

Jammer genoeg waren er wat beperkingen: de snelheid van de graafwerken met het oog op de nieuwbouw, de verstoring van de ondergrond door funderingsmuren voor de brouwerij en de beperkte tijd voor een nauwkeurig onderzoek. Niettemin waren de resultaten van de opgraving bevredigend. Bij het archeologisch onderzoek werden weinig tot geen muurresten aangetroffen. De enkele muren die wel werden gevonden, konden perfect worden ingepast op het grondplan dat werd opgemaakt naar aanleiding van de verkoop van het klooster omstreeks 1796.

Hierdoor bleef het archeologisch onderzoek hoofdzakelijk beperkt tot het nauwkeurig onderzoek van beerputten, waterputten en afvalputten. Deze verschillende contexten werden volledig uitgegraven, de inhoud werd gezeefd en uitgezocht. Buiten de vele voorwerpen bleek vooral het dierlijke afval een interessante kijk te geven op het leven in het klooster.

Uit de eerste fase van het klooster dateert een vierkante beerput met meer dan 70 nagenoeg intacte kruikjes van steengoed en grijs aardewerk (1350-1400). De meeste

kruikjes zijn duidelijk misbaksels: ze zijn misvormd en gedeukt. De bewuste aankoop van deze misvormde voorwerpen past in de strikte regel van de toenmalige karmelieten, waarin armoede een belangrijke rol speelde. De gelofte van armoede komt ook tot uiting bij het bestuderen van het archeozoologische materiaal: graten van kleine vissen of vissen die kleiner waren dan het gemiddelde en dus goedkoper. Deze put roept wel heel wat vraagtekens op over de vulling: waarom hebben de kloosterlingen op één bepaald moment al deze voorwerpen in de put gegooid? Zat de pest en/of een andere besmettelijke ziekte hier voor iets tussen?

Uit de beginfase van het tweede, heropgebouwde klooster stamt een rijkelijk gevulde beerput met een 100-tal kommen van rood aardewerk met een gelobde rand, naast wat kook- en schenkgerei en een opvallende bloempot. Andere opvallende voorwerpen zijn een loden torenhaan, een fragment van een houten scharnierbril, enkele pelgrimsinsignes en verschillende benen teerlinkjes. Deze beerput kan aan de hand van het materiaal gedateerd worden tussen het begin en het midden van de 15de eeuw.

Een derde belangrijke context bevatte materiaal uit de laatste dagen van het klooster. Deze put stond in verbinding met de naastgelegen Melaan. De vulling staat in schril contrast met de eerste en oudste beerput: rijk glaswerk en porselein. Ook het archeozoologische materiaal is rijk: kreeft en massa's dierlijk bot. De dierlijke resten vertonen knaagsporen van de ratten die zich allicht via de Melaan toegang hadden verschaft tot deze beerput.

*Wim Tiri
Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie*

De podiumzaal van het Sint-Romboutscollege

Veemarkt 56

Sinds zijn ontstaan in 1863 onderging het Sint-Romboutscollege talrijke verbouwingen en uitbreidingen, telkens ingebed in het maatschappelijke discours, het evoluerende leerprogramma en de toenmalige architectuuropvattingen. De in 1931 ontworpen feestzaal vormt hiervan een mooi voorbeeld.

Het Hof van Prant

In 1831, meteen na de Belgische onafhankelijkheid, besliste het Mechelse stadsbestuur om een eigen jongenscollege op te richten, waarvan de leiding werd toevertrouwd aan kanunnik J. David. De goede samenwerking met de geestelijkheid maakte dat het stadscollege al in 1840 overging in handen van het aartsbisdom. De stad stelde wel nog de gebouwen van de voormalige Commanderie Pitzemburg aan de Bruul ter beschikking en verstrekte een jaarlijkse subsidie. In 1863, als reactie op een gemeenteraadsbeslissing om deze subsidie af te schaffen, besliste een voorlopig comité onder leiding van kardinaal Sterckx om een nieuwe school op te richten voor katholiek, secundair jongensonderwijs: het Sint-Romboutscollege.

In 1863 kocht kardinaal Sterckx daartoe aan de Veemarkt het 17de-eeuwse 'Hof van Prant', een voornaam woonhuis waarvan het terrein zich uitstreckte tot aan de Lange Heergracht. Aanvankelijk was er nog geen sprake van een echte schoolarchitectuur: klassen en vertrekken voor de leraren werden ondergebracht in bestaande gebouwen, die enigszins werden aangepast. Zo werd een gedeelte van de bestaande textiel fabriek aan de Lange Heergracht omgevormd tot een studiezaal en voorzien van een bijkomende verdieping voor de kapel.

De 19de-eeuwse schooluitbreidingen

Door de steeds toenemende collegebevolking ontstond aan het einde van de 19de eeuw nood aan zowel nieuwe klaslokalen als dienstruimten. In de periode 1885-1896 werden daarom enkele bijkomende schoolvleugels opgetrokken. Deze ontstonden stuk voor stuk op de tekentafel van architect Henri Meyns (1858-1928), die in Mechelen tal van projecten realiseerde in katholieke opdracht. Voor de bouwwerken in het Sint-Romboutscollege opteerde hij voor de neoromaanse en neogotische stijl, die uiterst geschikt werden geacht om het christelijke levensideaal uit te drukken.

In 1885 werd haaks op het 'Hof van Prant' de 'Heilig-Hartvleugel' opgericht, die naast nieuwe klassen en vertrekken voor de inwonende priesters ook een bibliotheek en een natuurhistorisch museum omvatte. Tien jaar later werd het gebouw aan de Lange Heergracht uitgebreid met twee vleugels in respectievelijk neoromaanse en neogotische stijl. In 1896 ontwierp Meyns de neogotische 'Heilige Maagdvleugel', die in het verlengde van de 'Heilig-Hartvleugel' werd opgetrokken.

Op deze luchtfoto uit 1929 herkennen we het 'Hof van Prant' aan de Veemarkt en de aansluitende neogotische schoolvleugels. Achteraan de speelplaats, op het beboomde terrein links van de vleugel met de schoolkapel, verrees twee jaar later de nieuwe feestzaal.

Een moderne feestzaal

In mei 1912 stelde architect Philippe Van Boxmeer de plannen op voor een nieuwe feestzaal voor het Sint-Romboutscollege. De meer dan 1000 voorziene zitplaatsen wijzen erop dat deze zaal niet alleen voor de school zelf bestemd was. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de moeilijke naoorlogse periode verhinderden dat dit neogotische ontwerp werd uitgevoerd.

De collegebevolking bleef echter groeien en toen rond 1930 de kaap van 600 leerlingen in zicht kwam, werd de vraag naar een nieuwe feestzaal nijpender dan ooit. Bovendien was een katholieke prestigezaal een handig middel om de verdeeldheid tussen de verschillende strekkingen binnen de Mechelse katholieke zuil te bezweren. De feestzaal moest echter niet alleen symbool staan voor een hernieuwde eenheid, maar tegelijkertijd aantonen dat de kerk oog had voor moderne ontwikkelingen als film en radio.

De nieuwe zaal moest geloof in de toekomst uitstralen en de film, toen een machtig propagandamiddel, inschakelen om het katholieke gedachtegoed te verspreiden. Door de bouw van een eigen zaal om 'stichtelijke films' te

projecteren, hoopten de initiatiefnemers meer greep te krijgen op het soort film dat de Mechelse jeugd voorgeschoteld kreeg. Om evidente redenen kon er dus niet worden teruggегrepen naar de bestaande neogotische plannen. Architect Simon Van Craen kreeg de opdracht om een nieuw ontwerp te tekenen.

Architect Simon Van Craen (1900-1967)

Na zijn studies aan de Antwerpse Academie voor Schone Kunsten liep de in Mechelen geboren Simon Van Craen stage bij zijn leraar Jef Huygh (1885-1946). Samen met Huygh realiseerde hij in 1925-1926 de Sint-Gommaruskapel en -school aan de Kerkhoflei in Mechelen, dat door zijn traditionalistisch getinte art-decostijl nog de hand van Huygh verraadt.

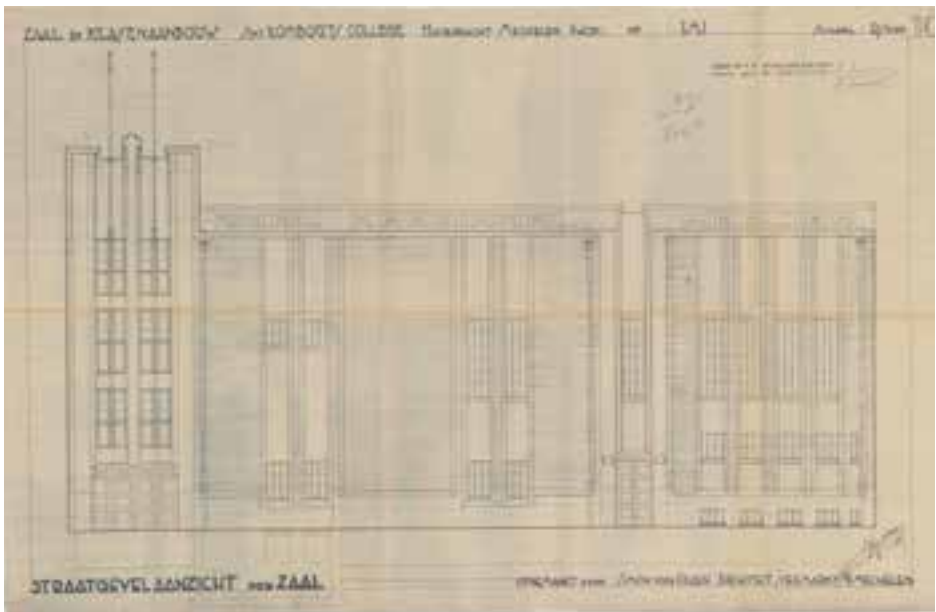
Van Craen bleek ook kennis van en voeling met het bouwkundig erfgoed te hebben en werd op amper 29-jarige leeftijd aangesteld als restauratiearchitect van de Mechelse Sint-Romboutskathedraal. Vanaf dat ogenblik

fungeerde hij als de officieuze 'architect van het aartsbisdom'. Hoewel hij ook verscheidene privéopdrachten uitvoerde, bouwde en verbouwde hij vooral talrijke kerken, kloosters, scholen en instellingen in en om Mechelen. Het is dan ook geen toeval dat hij in 1930 werd verzocht om voor het Sint-Romboutscollege een gebouw te ontwerpen dat behalve een feestzaal ook een refter en zes klaslokalen moest omvatten.

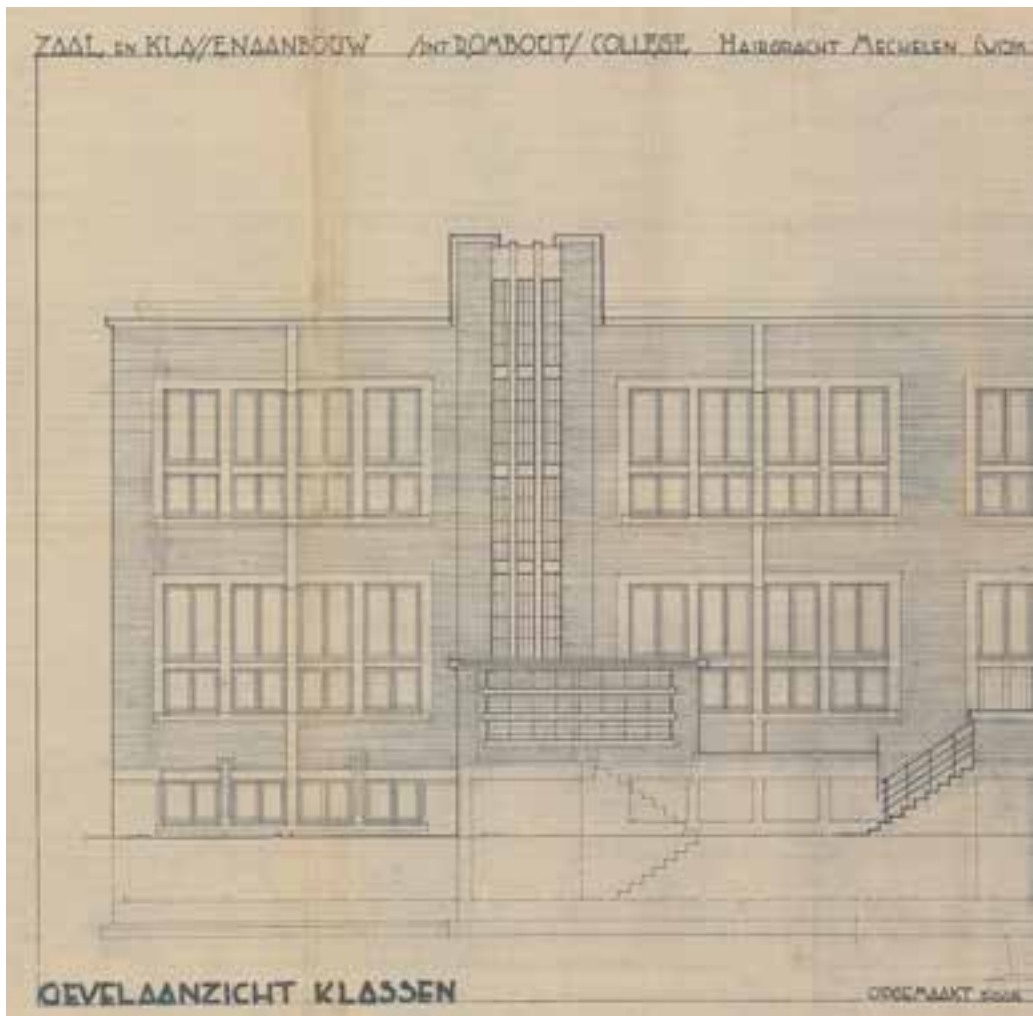
Een functioneel ontwerp

Het nieuwe volume kreeg een plaats aan de Lange Heergracht, in de groene ruimte naast de 19de-eeuwse vleugel met de studeerzaal en de kapel. Net omdat de feestzaal moest aansluiten op een bestaand gebouw, bleek een ietwat onregelmatig grondplan onvermijdelijk. De architect ving dit grillige

verloop grotendeels op in de traphal die de 19de-eeuwse vleugel met de feestzaal verbindt. Zo kregen de zaal en de overige lokalen toch nagenoeg rechthoekige grondplannen. Aangezien lichtinval voor de feestzaal niet noodzakelijk was - er moesten immers ook filmprojecties kunnen plaatsvinden - werd deze ruimte naar achteren geschoven en werd de zijgevel aan de smalle en donkere Lange Heergracht nagenoeg blind gelaten. Door deze ingreep kon vrijwel de volledige gevelwand aan de speelplaats voorbehouden worden voor de klaslokalen, die via de ruime speelplaats van een goede lichtinval konden genieten.

Het ontwerp voor de gevel van de feestzaal aan de Lange Heergracht. De feestzaal was bedoeld als 'officieel' monument voor de in 1926 overleden kardinaal Mercier. De grote letters bovenaan de gevel werden echter nooit uitgevoerd.

De hoger oprijzende traptoren en de doorgetrokken middenstijl van de vensteropeningen droegen er aanvankelijk toe bij dat het horizontale karakter van de speelplaatsgevel niet te dominant werd. De latere toevoeging van een derde klasverdieping en het witschilderen van de gevel deden dit effect teniet.

Geslotenheid aan de Lange Heergracht

Voor de gevelpartijen hanteerde Simon Van Craen een sobere, geometrische art-decostijl, die bijna modernistisch aandoet. Het strakke lijnenspel van de gevel aan de Lange Heergracht is bovendien een mooi staaltje van optische illusie. De verschillende verticale partijen stuwen het volume visueel de hoogte in, waardoor het levendiger en

minder massief oogt. Dit effect wordt nog versterkt door de verticale stroken trapsgewijs achteruit te laten springen, met een doordachte dieptewerking tot gevolg. Ook het onderscheid in materiaalgebruik tussen de bakstenen delen en de bepleisterde stroken van de toegangspartijen draagt hier toe bij.

De architect had ook oog voor een goede samenhang met de 19de-eeuwse schoolge-

vel aan de Lange Heergracht. De hoofdtoegang van de zaal kreeg ongeveer dezelfde hoogte als de naastgelegen historiserende gevel en speelt met zijn verspringende bekroning - met onder meer een geblokt kruis - in op het trapgeveltje van het flankerende zoldervenster. Maar het eerder beschreven verticalisme laat de hoofdtoegang oprijzen uit zijn omgeving en toont de bezoeker waar hij verwacht wordt.

Openheid aan de speelplaats

Voor het ontwerp van de gevel aan de speelplaats stelde de architect andere uitgangspunten centraal. Om een goede lichtinval in de klassen te garanderen, voorzag hij deze van vensterpartijen over vrijwel de hele hoogte van de verdieping. Deze gevel vertoont dan ook een grote openheid, in tegenstelling tot de nagenoeg blinde gevel aan de Lange Heergracht.

Door de vensters van elk klaslokaal te bundelen in een rechthoekige omkadering en ze nog eens horizontaal te verdelen, ontstond bovendien een volledig ander gevelbeeld. Gaan de lijnen aan de Lange Heergracht de hoogte in, dan benadrukken ze aan de speelplaats het horizontale karakter. Dit effect wordt nog versterkt door het vooruitgeschoven volume onder een plat dak dat toegang biedt tot de traptoren van de klaslokalen.

Veraf en toch dichtbij

Het interieur van de feestzaal biedt de bezoeker een sobere, functionele maar ook harmonische aanblik. Dit is het resultaat van een doordacht lijnenspel met als doel de afstand tussen het podium en de zaal optisch te verkleinen. Zowel de toeschouwer als de speler moest een indruk van nabijheid krijgen.

Verschillende elementen spelen hierin een

rol. Zo zocht Simon Van Craen naar de juiste verhouding tussen de diepte en de breedte van de zaal. Ook het berekenen van de juiste zichtlijnen speelde een belangrijke rol in het ontwerp. Daarvoor kreeg hij hulp uit technische hoek. Door de vooruitgang in de bouwtechniek was het mogelijk om een balkon te bouwen van gewapend beton met een grote hellingsgraad dat op geen enkel punt ondersteund moest worden. Toen het gebouw in 1932 ingehuldigd werd, aarzelde meer dan één genodigde om de zaal binnen te komen. Eén enkele overspanning van die omvang waarop honderden mensen konden plaatsnemen had voor hen veel weg van architecturale hoogmoed.

De ruimte is opgebouwd als een geraamte met oplopende pijlers, die de zaal tegelijk ritmeren. In het interieur is ook een spel met verticale lijnen aan het werk net als in de gevel aan de Lange Heergracht. De podiumomlijsting krijgt een 'valse' indruk van diepte door groeven en achteruitspringende vertandingen. Die indruk wordt nog versterkt door het coulissesysteem van de toneelgordijnen, overgenomen uit de poppenkast.

Een evoluerend geheel

Het mag duidelijk zijn dat het ontwerp van de feestzaal goed doordacht was, wat zich ook vertaalde in een snelle uitvoering. Kort nadat het bouw dossier ingediend was, werd het project voor 827.181 frank toegekend aan August Van Poppel. De werken vorderden snel en op 25 september 1932 kon het geheel al ingewijd worden.

Een school is echter zowel didactisch als bouwkundig een steeds evoluerend geheel. Waarschijnlijk al omstreeks 1938 kwam er aan de zijde van de speelplaats een volledige verdieping met klaslokalen bij, wat het beoogde volumespel goeddeels tenietdeed. In 1959 tekende architect Simon Van Craen voor de bouw van een klassenvleugel met twee verdiepingen waarvan de straatgevel uitsteekt op het Paardenstraatje. Hoewel het ontwerp een kind van zijn tijd is - met onder meer gekleurde platen voor de borstwering van de vensterpartijen - had de architect oog voor een mooie aansluiting op de vleugel met de feestzaal. Zo gaf hij de aanleunende traptoren van het nieuwe gebouw dezelfde kroonlijsthoogte en zette hij de horizontale ritmering door met onder meer vensteropeningen in rechthoekige omlijstingen. Door de gevels uit te werken in rode baksteen en de vensterkaders wit af te werken, zorgde hij ook voor continuïteit in materiaal- en kleurgebruik.

Architect Renaat Saeys uit Oudegem ontwierp in 1966 een vleugel met drie klassen en een turn- en eetzaal, die vooraan op de speelplaats opgetrokken werd. Deze constructie werd in 2010-2011 vervangen door een nieuwe sporthal naar ontwerp van het Mechelse architectenbureau Kennes-Ellegeert.

Literatuur: Erik Nobels, De feestzaal van het Sint-Romboutscollege, in : brochure Open Monumentendag 1998 Mechelen: feest.

*redactie Maarten Van den Mooter
dienst monumentenzorg stad Mechelen*

Het 'Groot Huis van Boisot'

Frederik de Merodestraat 86

In 1993-1994 voerde Anneke Bossier, in het kader van haar postgraduaat monumenten- en landschapszorg aan de huidige Artesis Hogeschool Antwerpen, een eerste onderzoek naar dit pand. Op basis van haar gegevens konden de geschiedenis en de interieuraankleding van dit gebouw en zijn opeenvolgende - overwegend adellijke - bewoners enigszins uitgediept worden. Hoewel dit pand vandaag veel 19de-eeuwse kenmerken bevat, gaat de oudste kern terug tot de late 15de of vroege 16de eeuw. In 1544 resideerde hier raadsheer Charles Boisot, wiens naam lang met het huis verbonden zou blijven.

Het 'Groot Huis van Boisot'

De grootouders van Charles Boisot waren afkomstig uit Bourgondië; stamvader Benoît was in Dijon actief als koninklijk notaris. Eén van zijn twee zonen, Didier, kwam in de Bourgondische Nederlanden terecht en werd er ontvanger van de Bourgondische domeinen in Mechelen. Hij huwde op 16 juni 1492 met Johanna Salmon, met wie hij 11 kinderen kreeg.

Charles Boisot (1502-1546) was de vierde zoon in dit gezin. Nadat hij de titel van doctor in de rechten behaalde, werd hij in 1531 raadsheer bij de Grote Raad van Mechelen, wat hem ambtshalve verplichtte om zich in de Dijlestad te vestigen. In 1538 trad hij toe tot de Geheime Raad, de belangrijkste van de drie Collaterale Raden die keizer Karel V in 1531 had opgericht. Charles Boisot, die ook de titel van ridder droeg, was dus duidelijk een vooraanstaand Mechelaar. Deze positie werd nog versterkt door zijn huwelijk met Margareta de Tassis (von Thurn und Taxis) (1520-1590), dochter van Jan-Baptist de Tassis, hoofdpostmeester van keizer Karel V in Brussel.

In 1544 kochten Charles en zijn vrouw een huis met tuin in de huidige Frederik de Merodestraat, waarvan de achteraan gelegen stallen uitgaven in de Stompaertshoek. Om-

dat hij zich daar naast Andries Boisot vestigde, zou zijn woning bekend worden als het 'Groot Huis van Boisot' en dat van Andries als het 'Klein Huis van Boisot'.

Charles Boisot heeft maar kort van zijn woning kunnen genieten. In september 1546 werd hij in Neubourg getroffen door een aanval van dysenterie, waaraan hij in december van dat jaar bezweek. Zoals te lezen was op zijn grafzerk in de Mechelse Sint-Janskerk, zou zijn vrouw hem bijna 50 jaar overleven. Waarschijnlijk bewoonde zij haar verdere leven het huis in de Frederik de Merodestraat, aanvankelijk samen met haar drie kinderen. Via het huwelijk van haar dochter Christine met de Italiaan Pedro de Par kwam het pand uiteindelijk in handen van haar kleindochter Charlotte de Par, die gehuwd was met de eminente jurist Paul Van Christijnen.

De juristenfamilie Van Christijnen

Paul Van Christijnen (1553-1631) werd in Mechelen geboren, studeerde rechten in Italië en was lange tijd actief als jurist, onder andere in de Grote Raad van Mechelen. In de juridische wereld verwierf hij grote naam bekendheid door de publicatie van een zesdelig standaardwerk over de rechtspraak in de hoge justitiehoven in de Zuidelijke

Deze tekening van de Mechelse kunstenaar J.F. Mardulyn (1751-1843) geeft een beeld van de Frederik de Merodestraat in 1790. Aan de rechterzijde herkennen we de barokke façade van het 'Groot Huis van Boisot'. De kleine buurwoning met de halsgevel aan de rechterzijde werd in de 19de eeuw ingepalmd om een bijkomende travee te kunnen bouwen.

Nederlanden. Hij was ook lange tijd stadspensionaris van Mechelen, een ambt dat hij in 1622 overdroeg aan zijn zoon Sebastiaan, eveneens een jurist.

Bij het opstellen van de wijkboeken omstreeks 1647 waren zowel het 'Groot Huis van Boisot' als het 'Klein Huis van Boisot' in handen van Sebastiaan Van Christijnen, die kort daarop overleed. Volgens de belastingregisters op de huizen van 1651 verhuurden de erfgenamen Van Christijnen het 'Groot Huis' - waarvan de jaarlijkse huuropbrengst toen op een hoge 250 gulden geschat werd - toen aan mevrouw Austrie. In 1655 verkocht Sebastiaans' dochter Clara Anna 'het huis

gemeenzaam bekend als 't Groot Huis van Boisot' aan ridder Hendrick t'Seraerts, heer van Milleghem. Met de familie t'Seraerts brak er een belangrijke periode aan voor het pand.

Een 'nieuw opgebouwde grote hujsinge'

In 1665 vond er voor de Grote Raad een verdeling plaats van de goederen van wijlen Hendrick t'Seraerts. Daarbij kwam het 'Groot Huis van Boisot' in handen van zijn dochter Margareta Hendrina en ridder Willem Van Halmale, rekestmeester in de Grote Raad,

met wie zij in 1651 gehuwd was. Uit een latere akte blijkt dat het echtpaar de woning in de periode 1665-1676 liet verbouwen. Hoogstwaarschijnlijk gaven zij opdracht voor de bouw van de nog aanwezige voorbouw met een imposante voorgevel met geblokte pilasters en composietkapitelen in klassicere barok.

Zij hadden daartoe zeker de financiële middelen. De grootvader van Willem, door Frans Pourbus de Jonge met zijn echtgenote vereeuwigd in een tweeluik, was meermaals burgemeester van de toenmalige handelsmetropool Antwerpen. Margareta Hendrina zelf was via erfenissen achtereenvolgens in het bezit gekomen van de kasteeldomeinen 'Hof van Lyere' in Zandhoven en 'Bossenstein' in Broechem. Bij verbouwwerken aan het nog bestaande kasteel Bossenstein begin jaren 1660, werden in het middeleeuwse complex elementen uit de toenmalige barokarchitectuur geïntegreerd, wat illustreert dat zij bereid waren om hun eigendommen aan te passen volgens de architectuuriidomen die toen in zwang waren.

Het echtpaar t'Seraerts-Van Halmale had ook aandacht voor de inrichting van het interieur, zoals blijkt uit enkele documenten over hun nalatenschap. Volgens het testament dat ze in 1675 opstelden, verdeelden ze al hun bezittingen over zeven ongelijke loten, één voor elk van hun kinderen. Het op één na meest kostbare lot bestond uit de heerlijkheid l'Espine en het huis in Mechelen waarin de testateurs toen woonden. Dit huis omvatte alles wat 'aard- en nagelvast' was, met inbegrip van alle schilderijen 'die op zijn tapijts gewijs' en de schilderijen die in de muur verwerkt of ertegen bevestigd waren. In 1687, 11 jaar na de dood van Willem Van Halmale, besliste zijn weduwe deze wilsbeschikking te wijzigen, waardoor we een iets gedetailleerder beeld krijgen van de indeling en inrichting van het gebouw. Dat jaar schonk zij het 'huis met achterhuis, tuin,

grond, toebehoren en uitgang in de Lange Heergracht' aan haar dochter Susanna Angeline, die gehuwd was met George Joseph baron d'Iltre de Caestre.

Ook ditmaal gebeurde de transactie met inbegrip van alle nagelvaste schilderijen en meubels. Met uitzondering van het schouwstuk in het eerste salon aan de binnenplaats - momenteel nog moeilijk te situeren - dat de begrafenis van Christus voorstelde en geschilderd was door 'Hemskercke', mogelijk een verwijzing naar de beroemde Nederlandse schilder Maarten van Heemskerck (1498-1574). Ook het schouwstuk in het tweede salon tegen de keuken, dat het familiegoed Hof van Bossenstein in Broechem voorstelde, werd buiten de transactie gehouden. Voorts werd bepaald dat de plafonds in het eerste salon aan de straat eigendom zouden blijven van mevrouw t'Seraerts en de overige kinderen; zoals we later zullen zien bevatte dit salon naar alle waarschijnlijkheid enkele in het plafond ingewerkte schilderijen. George Joseph d'Iltre de Caestre zou het pand na het overlijden van zijn vrouw nog lange tijd bewonen. Uit de belastingregisters op de huizen leren we echter dat hij het in 1708 verhuurde aan stadhouder van der Hemm, aan wie hij het in 1712 verkocht.

De 18de eeuw: de familie van der Hemm van Nederstyn

In februari 1712 kwam het 'huis met tuin, achterhuis etc.' met inbegrip van alle 'aard- en nagelvaste' schilderijen in het bezit van Herman Gisbert van der Hemm van Nederstyn (*1758) en zijn vrouw Françoise de Lindicq, enige dochter van de voorzitter van de Grote Raad, Antoine de Lindicq.

Herman Gisbert - afkomstig uit het Nederlandse Utrecht - was stadhouder van de leenhoven van Mechelen en mocht zich sinds 1718 baron noemen. Na het overlijden van zijn eerste vrouw, met wie hij minstens

Op het primitief kadastraal plan van circa 1824 krijgen we zicht op het 'Groot Huis van Boisot' met zijn tuin (donkerblauw) en de aansluitende bleekweide 'de kleyne raeme' (helderblauw).

één zoon en één dochter had, hertrouwde hij in 1720 met Isabella Jacoba de Snoy (1692-1768), dochter van baron Jean Charles de Snoy.

Een jaar na het overlijden van Herman Gisbert in 1758 verkocht zijn weduwe aan Maria Josephina van der Hemm, dochter uit zijn eerste huwelijk, een bleekweide in de Lange Heergracht bekend als 'de kleyne raeme', sa-

men met het huis en de twee washuizen die zich op het terrein bevonden. Deze bleekweide grensde achteraan aan het huis in de Frederik de Merodestraat, zodat we kunnen vermoeden dat de dochter uit zijn eerste huwelijk het bewoonde, temeer omdat zij de woning in 1768 kocht van haar stiefmoeder. In elk geval bewoonde Maria Josephina van der Hemm de woning aan de Frederik de

Merodestraat toen ze in 1782 haar testament opmaakte. Daarin liet zij het huis 'met inbegrip van de tapijten, schilderijen, goudleren, stoelen, ledikanten en alle andere meubelstukken' alsook de bleekweide na aan Arnout Hyacinth van der Hemm. Deze laatste, haar halfbroer langs vaderszijde, had in Mechelen een bloeiende carrière opgebouwd als onder meer advocaat in de Grote Raad, schepen en tenslotte ook schout van de stad en provincie Mechelen.

Bij het overlijden van Arnout Hyacint in 1791 wordt ons opnieuw een boeiende inzicht gegund in het pand. Op verzoek van zijn universele erfgenamen werden in juni van dat jaar enkele experts aangesteld om een schatting op te maken van het huis en de bleekweide, zodat deze verkocht konden worden. We beperken ons tot de hoofdlijnen van deze taxatie, want het zou ons te ver leiden om in te gaan op alle details.

Het huis bestond op dat ogenblik uit kamers, kelders, een keuken, een paardenstal, een wagenshuur, een binnenplaats, een tuin afgesloten door een ijzeren deur, een kabinet (vermoedelijk een tuinpaviljoen), een kolenkot, een houtberging en een uitgang op de Lange Heergracht. In de verkoop waren ook alle aanplantingen begrepen, met uitzondering van de bloemen en de laurierbomen. Tot de interieurstukken die deel uitmaakten van de verkoop, behoorden onder meer de lambrisering met zeven kasten en het plafond in de kapel van het huis. Verder ook een schouwbekleding met een schilderij en in de kamer naast de trap een alkoof met een afbeelding van twee leeuwen en wapens, vermoedelijk het wapenschild van de familie van der Hemm van Nederstyn. Interessant is ook de aanwezigheid in het eerste salon aan de straatzijde van acht geschilderde stukken in de fries, drie stukken in het plafond en twee engelen boven de deur. In een ander salon bevonden zich drie stukken in het plafond en een schilderij boven de

gedecoreerde schouw. Het document bevat ook informatie over de bleekweide, die blijkbaar beschikte over eigen watertrappen en een dichtgemetselde poort in de Stompaelrtshoek.

Al deze goederen, met een schattingsprijs van 17.350 gulden, werden op 24 juni 1791 overgemaakt aan jonker Alexander Albert de Spensraey. Twee dagen later vond er een openbare verkoop plaats in het sterfhuis van baron van der Hemm. Naast koperwerk, tafels, beklede en onbektelede stoelen, fauteuils, spiegels, garderobes en enige schilderijen werden er ook een 'elektriciteit met zijn toebehoorten', een camera met 'printen' en enkele wandtapijten te koop aangeboden.

Ingrijpende veranderingen door de familie de Bors

Alexander Albert overleed kort na de aankoop en zijn weduwe liet het pand ongeveer vijf jaar later na aan haar dochter Dorothea. Waarschijnlijk gaf Dorothea, samen met haar man Constant Emile de Bors d'Overen, opdracht voor de verbouwing van de voorgevel en het interieur die het huidige uitzicht van het pand zo sterk bepalen. Nog vóór 1808 verving de heer de Bors het kleine buurhuis aan de rechterzijde door een bijkomende travee voor zijn voorgevel, die stilistisch volledig aansloot bij de rest van de façade. De toegangspoort werd op hetzelfde moment wel vervangen door een exemplaar in de toen moderne empirestijl.

Bij de herinrichting van het interieur, waarbij de eerder vermelde barokdecoratie van de familie Van Halmale nagenoeg volledig verdween, opteerden ze voor het empire, een stijl die een korte maar krachtige bloeiperiode kende tijdens het eerste keizerrijk van Napoleon Bonaparte (1804-1814). Het echtpaar was begaan met de kunsten - het bezat onder meer enkele schilderijen die in 1812

De nieuwe travee rechts van de toegangspoort werd tussen circa 1796 en 1808 toegevoegd, maar is nauwelijks te onderscheiden van de oudere barokfaçade.

in Mechelen tentoongesteld werden - zodat we mogen veronderstellen dat het op de hoogte was van de toenmalige architecturale tendensen.

Op de gelijkvloerse en de eerste verdieping hebben enkele vertrekken een zeer mooie empiredecoratie. Rechts van de traphal - waarvan de toegang wordt geflankeerd door zuilen met empirekapitelen - ligt een prachtig salon met een uniek empire-ensemble. Wie de ruimte betreedt, merkt meteen de vleugeldeuren voorzien van médaillons met mythologische figuren aangebracht op geometrische decoraties en deurknoppen van mahoniehout, de geliefde houtsoort van het empire. Boven de deuren zijn er supraporta's met taferelen met putti die de vier seizoenen voorstellen. Zowel de wanden als de plafondblijst met consoles - gescheiden door een omlopende bloemenfries - vertonen een geschilderde imitatie van respectievelijk gele en witte marmer. De geschilderde suggestie van een blauwgrijze hemel op het plafondvlak vervolledigt dit ensemble. In het salon met het verdiepte empirerosas aan de straatzijde bevindt zich op de schouw een paneel met een vrouwenhoofd en gekruiste pijlen in dezelfde stijl, dat afkomstig is van de eerste verdieping.

Op de eerste verdieping zelf bleven twee unieke empire-ensembles behouden. In één van de salons aan de straatzijde treffen we behalve een typerende bed-alkoof, ook een gave schoorsteendecoratie en authentieke deuren met hang- en sluitwerk uit dezelfde periode aan. De bed-alkoof in de slaapkamer aan de tuinzijde is zo mogelijk nog interessanter: ze wordt afgescheiden door enkele ranke empirezuilen met beschilderde panelen met putti-taferelen ertussen. Een spiegelomlijsting en vleugeldeuren met médaillons waarop de menselijke deugden verbeeld staan, vervolledigen het geheel.

Wijnhandel Ortegat

Na het overlijden van de 74-jarige weduwe de Bors in 1851 kwam het pand in handen van Leon Ortegat, die er een grote wijnhandel vestigde. Het succes van deze zaak verschaftte voldoende financiële middelen om het woonhuis in de tweede helft van de 19de eeuw verder te verfraaien. Het meest in het oog springende element is de trompe-l'oeil schildering over de volledige hoogte van de traphal: vanaf een denkbeeldig terras hebben we zicht op een illusoire wolkenhemel. In het eerste salon aan de straatzijde werden een lambrisering, deuroplijstingen

De fries van de bed-alkoof in één van de tuinkamers op de verdieping vertoont putti in scènes die verband houden met de slaap.

en stucwerkdecoratie toegevoegd. De dood van Leon bracht het huis in handen van zijn zoon Jules, die na het behalen van een doctoraat in de rechten de familiezaak voortzette. Daarnaast bouwde Jules Ortegat een bloeiende politieke carrière uit in het conservatieve katholieke kamp. Hij vervulde mandaten in de gemeenteraad en het schepcollege van Mechelen, maakte enige tijd deel uit van de bestendige deputatie van de Provincie Antwerpen en zetelde tussen 1909 en 1919 in de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

Kunstschrijnwerkerij Verschuieren en de restauratie in de jaren 1990

Waarschijnlijk ging het huis kort na het overlijden van Jules Ortegat in 1925 over in handen van de familie Verschuieren. Zij richtte in de tuin een losstaande kunstschrijnwerkerij op en liet waarschijnlijk de talrijke decoraties in het woonhuis overschilderen.

In de vroege jaren 1980 kocht de stad Mechelen het pand om er een museum voor stijlmeubelen onder te brengen. Hoewel daartoe al meteen de mooie orangerie werd

afgebroken, zouden de museumplannen dode letter blijven.

Na enkele jaren leegstand werd het huis in de jaren 1990 verkocht aan de huidige eigenaar, die meteen werk maakte van de restauratie. Tijdens het voorafgaande onderzoek herontdekte Guido-Jan Bral de talrijke decoratieve schilderingen in het woonhuis. Omwille van hun unieke waarde werd besloten deze deels vrij te leggen en op enkele plaatsen te reconstrueren. Enkele doordachte ingrepen - zoals de vervanging van de verdwenen schouwmantels in de salons aan de straatzijde door gerecupereerde marmen exemplaren - vervolledigden het beeld, dat tijdens deze Open Monumentendag te bewonderen is.

literatuur: Anneke Bossier, Het 'groot huis van Boisot' te Mechelen. Bouwhistorisch en bouwkundig onderzoek, Ongepubliceerd onderzoek in het kader van de opleiding Monumenten- en Landschapszorg Antwerpen, 1995-1996.

*redactie Maarten Van den Mooter
dienst monumentenzorg stad Mechelen*

Het 'Sint-Jans Gildenhuis'

Frederik de Merodestraat 56

Zoals de huisnaam al aangeeft, heeft dit gebouw met opvallende neogotische trapgeveltjes een sterke katholieke connectie, die al eeuwenlang standhoudt. Van woonhuis van religieuze prominenten over een vrije school tot een ontmoetingsruimte voor de Sint-Jansparochie: het Sint-Jans Gildenhuis vertelt een boeiend verhaal.

Het 'stenen huys' van Amatus de Coriache

Amatus de Coriache, geboren in Brugge in 1600, studeerde Romeins en canoniek recht aan de universiteit van Douai in het toenmalige graafschap Vlaanderen. Hij werd in 1635 secretaris van de in Mechelen residerende aartsbisschop Jacobus Boonen en was sinds 1638 als kanunnik verbonden aan de Sint-Romboutskathedraal. Binnen het aartsbisdom bracht hij het achtereenvolgens tot officiaal, aartspriester en aartsdiaken. In 1671 benoemde aartsbisschop Alfonsus de Berghes hem tot zijn vicaris-generaal of persoonlijke plaatsvervanger; een functie die hij tot zijn dood in 1682 bekleedde.

In 1648 kocht Amatus de Coriache een huis in de Frederik de Merodestraat dat een man van zijn positie waardig was. Archiefdocumenten maken gewag van een 'groot huys met tuin, binnenplaats, stalling, achterhuizen, grond en toebehoren'. Achteraan gaf het via een poort naast de stalling toegang tot de Bergstraat.

Wie goed kijkt, herkent in het huidige Sint-Jans Gildenhuis nog de contouren van dit U-vormige 'stenen huys'. De hoofdvluegel van de woning ligt op de plek van de cafe-

*Portret van Amatus de Coriache,
1 november 1676*

taria en de verlaten leslokalen ervoeren. De houten moer- en strijkbalken en de consoles in de lokalen op de verdieping en het prachtige houten dakspant op zolder wijzen op de hoge ouderdom van dit gedeelte. Maar ook de kortere dwarsvleugel kan bogen op een lange geschiedenis, zoals de ingebouwde traptoren met een stenen wenteltrap en de gevels in bak- en zandsteenstijl aangeven.

Op het primitief kadastraal plan (circa 1824) zien we op perceel B 381 het U-vormige pand dat ooit toebehoorde aan Amatus de Coriache (rood). De dwarsvleugel met de traptoren scheidde de binnenplaats aan de straatzijde van de ruime tuin met de stallingen aan de Bergstraat. Het buurhuis aan de linkerzijde werd in 1667 aangekocht door Marcus de Coriache (blauw).

Het buurhuis van Nicolas de Coriache en Marcus de Coriache

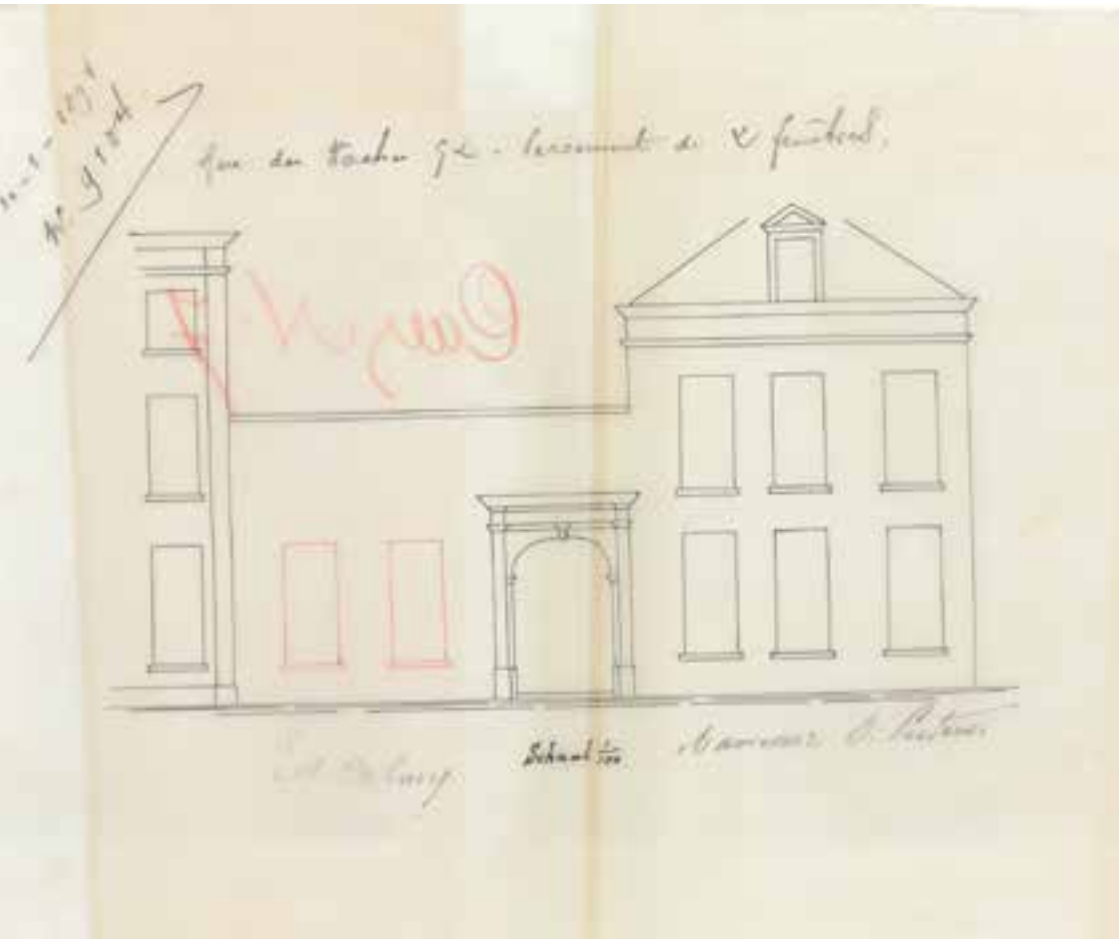
Enkele jaren later kocht Nicolas de Coriache, eveneens licentiaat in de rechten en kanunnik van het Sint-Romboutskapittel, het huis links van zijn broer. Toen Nicolas in 1662 overleed, kwam zijn woning waarschijnlijk in handen van Amatus. In elk geval verkocht Amatus het in 1667 aan alweer een ander familielid, Marcus de Coriache, advocaat in de Grote Raad. Naar aanleiding van deze verkoop maakten de telgen de Coriache enkele afspraken over de scheiding van de beide eigendommen. Behalve het huis van zijn overleden broer verkocht Amatus ook een stukje grond op zijn voorplaats dat voordien een gang was. In ruil daarvoor werd Marcus verplicht om dit

stukje grond met een muur te scheiden van Amatus' voorplaats.

Uit de overeenkomst blijkt ook dat Amatus het zomerhuisje en de tuin van zijn overleden broer, die hij aan zijn eigen woning had toegevoegd, weer aan Marcus overliet. Bij de verkoop verplichtte hij Marcus om het zomerhuisje te vervangen door een houtopslag en om een haag te planten die Marcus' tuin en stal scheidde van zijn eigen terrein.

Amatus Ignatius de Coriache

In 1682 overleed Amatus de Coriache en kwam zijn woning waarschijnlijk in handen van Marcus de Coriache of van diens kinderen. Archiefdocumenten geven aan dat het huis bewoond werd door Marcus' zoon

Hoewel dit bouwdoosje uit 1904 dateert, geeft het waarschijnlijk een goed beeld van de straatgevel aan het einde van de 18de eeuw. De poort gaf uit op een binnenplaats waar zich de toegang bevond tot de grote woonvleugel aan de rechterzijde.

Amatus Ignatius de Coriache (1657-1731). Amatus Ignatius behaalde een diploma in de rechtsgeleerdheid aan de universiteit van Leuven. Na zijn priesterwijding werd hij door aartsbisschop Alphonsus de Berghes in 1686 benoemd tot officiaal, een rechter aan een kerkelijke rechtbank. Hij was ook geestelijk raadgever bij de Grote Raad van Mechelen en maakte vanaf 1713 deel uit van de Raad van State, op dat ogenblik eerder een ereambt.

De familie Domis de Semerpont

Na het overlijden van Amatus Ignatius de Coriache in 1731 ging het pand over in handen van zijn oudste broer, die het vererfde aan zijn dochter Marie-Anne, gehuwd met een telg uit het geslacht Domis de Semerpont. Deze adellijke familie had het huis ongeveer 100 jaar in handen en liet er enkele belangrijke wijzigingen in aanbrengen. Alles wijst erop dat zij opdracht gaven voor de 18de-eeuwse exterieur- en interieurwerken. Met uitzondering van een dakvenster en enkele verlaagde vensteropeningen in de achtergevel is er aan de buitenzijde van het huidige Sint-Jans Gildenhuis nog weinig van deze 18de-eeuwse fase behouden. In het interieur wijzen echter nog verscheidene elementen op de rijkelijke inrichting van het woonhuis Domis de Semerpont.

In een lokaal achteraan op de gelijkvloerse verdieping springen de rechthoekige, classicistische (circa 1774-1792) marmeren schouwmantel en de flankerende deur meteen in het oog. Het stucplafond met een keellijst zit er verborgen onder een verlaagd plafond. Twee vertrekken op de eerste verdieping bevatten eveneens heel wat 18de-eeuwse interieurelementen. In het lokaal aan de tuinzijde betreft het een vermoedelijk in de régenceperiode (circa 1715-1723) te dateren schouwboezem 'à la royale' met ruimte voor een spiegel of schilderij, geflankeerd door een brede 18de-eeuwse deur.

Het mooiste ensemble vinden we echter in de kamer aan de binnenplaats. Centraal staat een schouw met classicistische mantel - vergelijkbaar met die op de benedenverdieping - en een boezem 'à la royale'. Daaromheen is een prachtige, kamerhoge lambriserung van grenenhout met een ingewerkte deur aangebracht. De platgedrukte rozetten in de uitgespaarde hoeken en trigliefen plaatsen deze eveneens in de classicistische stijlperiode. Enkele panelen van de lambriserung werden voorbehouden voor vermoedelijk gedeeltelijk herplaatste stucwerkpaneeltjes met putti die waarschijnlijk de vier seizoenen verbeeldden; enkel de winter ontbreekt. De schouw in empirestijl (circa 1804-1814) in een tuinlokaal op de verdieping laat vermoeden dat er ook begin 19de eeuw enkele kleinere verfraaiingen plaatsvonden. Nadat het pand vanaf ongeveer 1830 korte tijd in handen was van de familie Douglas, brak er tijdens de tweede helft van de 19de eeuw een nieuw hoofdstuk aan in zijn geschiedenis.

Een katholieke school in prominente handen

Kanunnik Petrus Aerts kocht het pand in 1869, nadat hij al de buurwoning aan de linkerzijde had verworven. Meteen daarna liet hij in de grote tuin van zijn pas verworven eigendom een scheidingsmuur optrekken, om het buurhuis een ruimere tuin te gunnen. In 1880 gaf hij het oude huis Domis de Semerpont een nieuwe bestemming. Het woongedeelte aan de Frederik de Merodestraat werd een 'beschermerschool' en kreeg een groot gedeelte van de tuin toegewezen als speelplaats. De stalling aan de Bergstraat werd omgevormd tot kleuterschool met een afzonderlijke, deels overdekte speelplaats. De kleuterschool bleek echter al snel te klein en in 1883 werd de overdekte speelplaats verbouwd tot klaslokaal.

In 1893 werden beide schooltjes gekocht

*De heer Edouard De Cocq (1852-1909)
Foto: www.odis.be*

door advocaat Edouard De Cocq, telg uit een katholiek gezinde familie. Edouard De Cocq speelde een actieve rol in de toenmalige politiek: vanaf 1886 zetelde hij in de Antwerpse provincieraad, tot hij in 1896 volksvertegenwoordiger werd. In 1899 won hij de Mechelse gemeenteraadsverkiezingen aan het hoofd van een vernieuwde katholieke lijst en werd hij burgemeester.

In 1901 liet burgemeester De Cocq vier nieuwe klassen bouwen voor zijn kleuterschool in de Bergstraat. Toen verrees de huidige gevel van twaalf traveeën met een verhoogd middendeel onder een driehoekig fronton. Drie jaar later liet hij een deuropening plaatsen in de afsluitmuur van het gebouw aan de Frederik de Merodestraat, toen aangeduid als 'het Kranske'. Zowel de ingreep als de benaming wijst erop dat het gebouw toen - deels - werd gebruikt als ontmoetingsruimte, de voorloper van het Sint-Jans Gildenhuis.

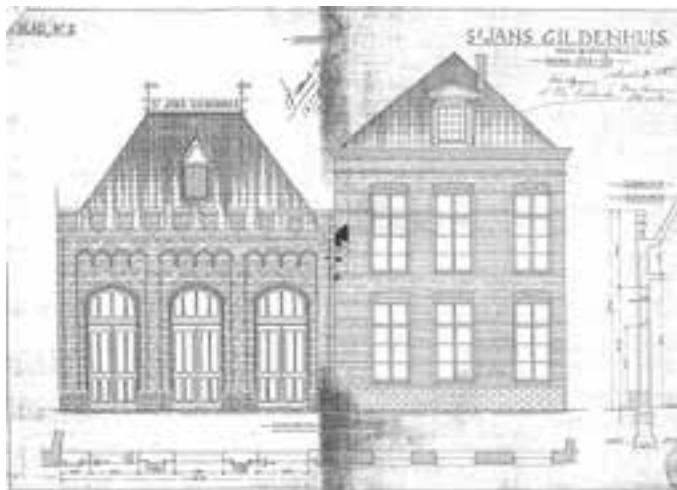
Het neogotische 'Sint-Jans Gildenhuis'

Toen Edouard De Cocq in 1909 onverwachts overleed, kwamen zijn eigendommen in handen van zijn beide zonen. Niettemin was het eerwaarde A. Van Raebrouckx, pastoor van de naburige kerk van Sint-Jan Baptist en Sint-Jan Evangelist, die in 1914 een bouwdoosier indiende om het gebouw aan de Frederik de Merodestraat te verbouwen tot een complex met negen lokalen, een feestzaal en een kantoor. Hoewel de gevelankers van de linkse trapgevel van het huidige Sint-Jans Gildenhuis de datum '1914' verbeelden, werd dit bouwdoosier slechts gedeeltelijk gerealiseerd.

De bouw van een feestzaaltje op de binnenplaats aan de straat en de omvorming van de (school)lokalen in verschillende 'zalen', lijken wel degelijk uitgevoerd te zijn. De gevelplannen uit het bouwdoosier verschillen echter sterk van de huidige situatie. Bovendien spreekt de kadastrale legger pas van een 'vergroting' in 1920. Voorlopig ontbreekt echter elk spoor van de uiteindelijke bouwplannen, waardoor we enkel kunnen afgaan op het gebouw zelf.

Zoals gesteld bleef het bouwprogramma gelijklopend aan het niet-uitgevoerde bouwdoosier: op de binnenplaats verrees een zaaltje, van de straat afgeschermd door een ondiepe voorbouw. Die voorbouw werd echter iets groter opgevat door de toevoeging van een verdieping waarin enkele kleine vertrekken werden ingericht, vermoedelijk bedoeld voor een conciërge.

De grootste wijziging betrof het uitzicht. Hoewel het verleden nog steeds de voornaamste inspiratiebron was, werd resoluut de kaart getrokken van de neogotiek, lang de geliefde stijl in katholieke kringen. De straatgevel werd opgevat als een sobere natuur- en zandstenen façade van drie onregelmatige trapgevels met kruis- en kloosterkozijnen onder ontlastingsbogen. De tudorboogdeur

Het gevelplan van het in 1914 door pastoor Van Raebrouckx ingediende bouwdoossier werd uiteindelijk niet uitgevoerd. Dit plan voorzag op de binnenplaats aan de linkerzijde een gelijkvloerse constructie met kantelen en tudorboogvormige toegangsdeuren, die via een kantoor toegang zouden geven tot de achterliggende feestzaal. De gevel van het voormalige woonhuis aan de rechterzijde bleef in dit plan nagenoeg ongewijzigd.

in de lage, centrale trapgevel geeft toegang tot zowel de voorbouw naar de zaal achter de linkse trapgevel als tot het historische woonhuis aan de rechterzijde, dat eveneens een trapgevel kreeg.

Wie de tudorboogdeur binnengaat en doorwandelt tot op de kleine binnenplaats die de zaal scheidt van het voormalige woonhuis, merkt dat ook daar zowel de oude structuren (rechts en achteraan) als de nieuwe zaal en de voorbouw (links en vooraan) een neogotisch uiterlijk kregen. In het interieur zijn de neogotische elementen minder aanwezig, op een rondbooggalerij in de voorbouw na.

In 1922 werden het Sint-Jans Gildenhuis en de school in de Bergstraat overgedragen aan de vzw 'Vereniging der Parochiale Werken van de Dekenij van Mechelen Noord', die er in de jaren 1950 enkele aanpassingswerken liet uitvoeren.

Het 'Sint-Janshof': opnieuw een school

In 1983 nam de school 'Sint-Janshof' het grootste gedeelte van de gebouwen in gebruik voor de afdeling Bijzonder Onder-

wijs. Om te voldoen aan de noden van een moderne onderwijsinstelling werden toen een aantal werken uitgevoerd, waarvan de inbreng van een nieuwe trap in het gebouw aan de Frederik de Merodestraat de meest zichtbare is.

De feestzaal bleef lang in gebruik door de parochie, tot ze in 1998-1999 verbouwd werd tot een kamertheater door het Mechels Volkstoneel, een vereniging van liefhebbers die toneel op mensenmaat brengen. Stapsgewijs richtte het gezelschap ook de lokalen aan de overzijde van de binnenplaats in als foyer. In 1996 vertrok het 'Sint-Janshof' naar een nieuwe locatie. De voormalige kleuterschool aan de Bergstraat is sinds kort in gebruik door het Sint-Romboutscollege; de schoollokalen aan de Frederik de Merodestraat wachten nog op een nieuwe invulling.

literatuur: Lore Mariën, Sint-Jans Gildenhuis. Historisch onderzoek, Ongepubliceerd onderzoek in het kader van de opleiding Monumenten- en Landschapszorg Antwerpen, 1995-1996.

*redactie Maarten Van den Mooter
dienst monumentenzorg stad Mechelen*

De muurschilderingen van het 'Hof van Busleyden'

Frederik de Merodestraat 67

Wie de laatste jaren door de Frederik de Merodestraat wandelde, is het zeker niet ongaan dat er volop uitbreidingswerken aan het Stadsmuseum Hof van Busleyden aan de gang zijn. Minder zichtbaar maar zeker niet minder belangrijk zijn de restauratiewerken aan de prachtige 16de-eeuwse muurschilderingen in het hypocaustum van dit voormalige stadspaleis, die dit jaar voltooid werden.

De riante woning van Hiëronymus van Busleyden

Hiëronymus van Busleyden (circa 1470 - 1517) geldt als één van de belangrijkste humanisten in de 16de-eeuwse Nederlanden. Hij was literator, latinist, raadslid en rekwestmeester van de Grote Raad van Mechelen, kanunnik van verschillende kapittels in steden als Mechelen, Kamerijk, Bergen en Luik, en thesaurier en aartsdiaken van Sint-Goedele te Brussel. Als medeoprichter van het Collegium Trilinguae in Leuven heeft hij bijgedragen tot de verspreiding van het nieuwe humanistische denken in Europa.

Nadat hij het huis van zijn overleden broer in de Frederik de Merodestraat en enkele belendende panden had verworven, liet hij tussen 1505 en 1517 een nieuwe riante woning optrekken. Daar kon hij niet alleen zijn omvangrijke kunstcollectie onderbrengen, maar ook de groten van intellectueel Europa op een waardige manier ontvangen. Zo schreven Erasmus van Rotterdam en Thomas More elkaar vol lof over dit mooie huis.

Op stilistische basis wordt aangenomen dat de toenmalige Mechelse stadsarchitecten uit de familie Keldermans de bouwwerken hebben geleid: Antoon I (tot 1512), Antoon II (tot 1515) en ten slotte Rombout II Keldermans (tot 1517). Hoewel het huis nog vrij traditioneel

gotisch van opbouw is, verraden enkele elementen de mentaliteit van de man die op zijn reizen door Europa de geest van de renaissance geproefd had. De zuilengaan-derijen op de gelijkvloerse en de eerste verdieping van de zuidelijke vleugel wijzen op Italiaanse invloeden.

Maar vooral de kleurrijke en figuratieve interieurdecoratie was volledig naar de normen van de nieuwe, zuiders georiënteerde geest uitgevoerd: een uitgewerkte versiering met architectonische elementen, spelende putti en friezen met medallions en guirlandes. Van die oorspronkelijke aankleding is weinig bewaard. Het enige wat nog rest zijn fragmentarische muurschilderingen in het hypocaustum, een kleine rechthoekige woonkamer in de zuidelijke vleugel van het gebouw.

De muurschilderingen in het hypocaustum

Het hypocaustum was een tamelijk kleine kamer met een aangenaam comfort dankzij de stralingswarmte van een tegelkachel gevoed met de warme lucht van een open haard of stookplaats in een aanpalende kamer. Het uitspringende volume in de noordoostelijke hoek van de kamer kan een onderdeel geweest zijn van dit verwarmingssysteem.

De muurschildering *Het festijn van Balthasar* na de in 2012 beëindigde restauratie.

In deze ruimte kon men gasten ontvangen, eten of - in het geval van intellectuele bewoners - studeren en werken.

Het hypocaustum is versierd met een fries van muurschilderingen op de vier muren, waarschijnlijk aangebracht boven een nu verdwenen houten lambrisering. De onderwerpen zijn Bijbels (*Het festijn van Balthasar*), mythologisch (*De val van Phaeton*, *Venus en Diana*, *De muzen*, *Het festijn en de kwelling van Tantalus*, *De Dioskuren*) of behoren tot de Griekse (*Demades voor Dionysius*, *Lycurgus*) of Romeinse geschiedenis (*Scaevola*, *Sertorius*). De thema's houden doorgaans verband met hoogmoed en roekeloosheid en de bestraffing van deze slechte eigenschappen door een goddelijke macht, in christelijke of antieke context. Ook burgerzin en toewijding aan de staat zijn een thema.

Dit humanistische gedachtegoed was de belezen intellectueel Hiëronymus van Busleyden zeker niet vreemd.

De schilderijen zijn vrij precies gedateerd, tussen 1505 en 1515. De rijkelijk gedetailleerde renaissancearchitectuur, de verwijzingen naar de antieke oudheid en de overvloedige ornamentiek zijn typisch voor de vroegrenaissance in het eerste kwart van de 16de eeuw. De uitvoerders waren waarschijnlijk kunstenaars die werkten binnen de cirkel van het Bourgondisch Habsburgse hof: Barend van Orley, Jan Gossaert van Mabuse of Jan van Roome. De verschillen in uitbeelding van de scènes en de figuren sluiten overigens niet uit dat er verschillende kunstenaars aan het werk waren.

Deze foto toont het Hof van Busleyden kort na het Duitse bombardement van 1914. Onder meer de verdieping van de tuinvleugel ging in vlammen op, waardoor de muurschilderingen in het hypocaustum - links op de foto - aan weer en wind werden blootgesteld.

Van woning over pandjeshuis en school tot museum

Na Hiëronymus' vroegtijdige dood - hij stierf aan een longontsteking tijdens een reis naar Spanje - werd zijn rijke collectie verkocht en kwam het Hof gedurende een eeuw in handen van verschillende eigenaars. In 1619 werd het complex overgedragen aan Wenceslas Coeberger, beheerder van de Bergen van Barmhartigheid in de Zuidelijke Nederlanden. Vanaf 1620 deed het Hof drie eeuwen dienst als Mechels pandjeshuis. In de loop van de 19de eeuw werd de eerste verdieping van de tuinvleugel aan de Sint-Janstraat steeds intensiever gebruikt voor lager onderwijs. Vanaf 1869 werden de gelijkvloerse verdieping van die vleugel en een

gedeelte aan de Frederik de Merodestraat ingericht als Stedelijke Muziekacademie, die in 1914 liefst 600 inschrijvingen telde.

De Eerste Wereldoorlog was echter nog maar pas begonnen of het complex brandde uit na zware beschietingen; alleen de muren stonden nog overeind. De daken, de torenspits, de fraaie glasramen en de muurschilderingen op de eerste verdieping overleefden de ramp niet. Gelukkig bleven de muurschilderingen in het hypocaustum wel grotendeels behouden.

Kort na 1918 besloot het stadsbestuur om het complex in te richten als stadsmuseum. De noordelijke en westelijke vleugels werden al in 1920-1924 heropgebouwd, maar het zou nog tot 1931 duren voor het museum er zijn deuren opende. Een voorlopige opening

overigens, want de echte inhuldiging door Leopold II kwam er pas in 1938, nadat ook de zuidelijke vleugel en de toren hersteld waren. In 1951 kreeg het complex een bijkomende vleugel tussen 'het Schipke', waar enkele jaren voordien de koninklijke beiaardschool Jef Denijn een onderkomen gevonden had, en de zuidvleugel. De nieuwbouw werd van bij de aanvang gedeeltelijk ingericht als een beiaardmuseum en wordt momenteel verbouwd tot hal voor het vernieuwde museum.

De muurschilderingen gedocumenteerd

In 1863-1864 onderging het Hof van Busleyden een eerste grote restauratiecampagne onder leiding van provinciaal architect Joseph Schadde. Tijdens deze restauratie werden de in de vergetelheid geraakte muurschilderingen in het hypocaustum herontdekt en vrijgelegd.

In 1901 documenteerde kunstschilder Alexandre Hannotiaux de twee best bewaarde voorstellingen voor het eerst in opdracht van de Belgische staat. Deze kopieën bevinden zich in de reserve van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel.

Omstreeks dezelfde tijd, circa 1900, fotografeerde de heer Beckers uit Elsene er drie grote voorstellingen: *Het festijn van Balthasar*, *Het festijn en de kwelling van Tantalus* en *De val van Phaeton*. Ze geven ook een beeld van het oorspronkelijke, eveneens beschilderde balkenplafond en van de authentieke consoles met het wapenschild van Hiëronymus van Busleyden. De glasplaten van deze opnamen bevinden zich in het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) te Brussel.

Door de zware beschietingen en de brand van het complex bij het begin van de Eerste Wereldoorlog verdween ook het oorspronkelijke plafond van het hypocaustum, waardoor de muurschilderingen aan weer en wind

waren blootgesteld. In 1916 maakte Jan Verschueren kopieën van enkele schilderingen die nooit werden gedocumenteerd en ook van *De val van Phaeton*. Deze schilderijen op doek worden bewaard in het Stadsmuseum Hof van Busleyden.

In 1935 restaureerde Cornelis Leegenhoek de oorlogsschade aan de schilderingen.

Er werd een beschermende waslaag (vermoedelijk bijenwas) aangebracht, die in de huidige restauratiecampagne een moeilijk obstakel bleek.

Tijdens de restauratiewerken aan de gebouwen onder leiding van architect A. Minner werd in 1938 een plafond in neorenaissancestijl aangebracht in het hypocaustum, waardoor een aanzienlijk deel van de muurschilderingen aan het zicht werd onttrokken. Op dat ogenblik maakte kunstschilder en restaurateur Bart(olomeus) Verschaeren in opdracht van het Mechelse stadsbestuur enkele nieuwe kopieën van Hannotiaux' kopieën in het Jubelparkmuseum. Deze schilderijen op doek worden eveneens bewaard in het Stadsmuseum Hof van Busleyden.

De restauratie van de muurschilderingen

In 1999 voerden Lode De Clercq en Petra Maclot een eerste materiaaltechnisch onderzoek uit ter voorbereiding van een restauratiedossier voor de muurschilderingen. Het onderzoek omvatte een historische inleiding, een stratigrafisch onderzoek, een inventarisatie van het schadebeeld, reinigingstesten en een voorstel voor de restauratieopties. In april 2007 werd de cvba Examino aangesteld om een restauratiedossier op te maken en de restauratiewerken op te volgen. Het onderzoek van 1999 werd aangevuld met een eerste reiniging met Arabische gom, een inventarisatie van de huidige bewaringstoestand en onderzoek (sem-analyse, retouche onderschilderingen, reinigingen met tolueen om de overschildering te verwijderen ...). Er

De regionale beeldbank bevat de afdrukken van vijf foto-opnamen op glasplaat uit 1935 door C. Joosen. Ze tonen enkele van de sterk toegetakelde schilderijen, die blijkbaar beschermd werden door een afdak.

werd toen ook een eerste kinderalk uit het plafond van 1937-1938 weggenomen om na te gaan of de muurschildering over de volledige hoogte bewaard was.

De resultaten van beide onderzoeken leidden tot een restauratiedossier, waarvoor de premieaanvraag werd toegekend in november 2009. De restauratie werd toegewezen aan Linda Van Dijck en Marie-Hélène Ghisdal, bijgestaan door Begga Vermaelen, Christine Bertrand, Hannelore Standaert, Sofie Stuyck en Fien Loones. De werken startten op 1 september 2011 en waren op 15 februari 2012 voltooid.

Deze werken omvatten in de eerste plaats het fixeren van de picturale laag en pleister-

lagen en het wegnemen van de oude opvullingen. Toen het balkenplafond en de zes consoles in neostijl uit 1937-1938 verwijderd werden, kwam ongeveer 15cm extra van de muurschilderingen vrij. Een belangrijke ingreep was het verwijderen van de waslaag uit 1935 en het grootste gedeelte van de oude retouches. Hierdoor wonnen de schilderijen aan klaarheid en leesbaarheid en kwamen er zelfs enkele details opnieuw aan het licht.

Om de muurschilderingen beter tot hun recht te laten komen, werd beslist om de context zo neutraal mogelijk te maken. Het plafond werd daarom vlak uitgeplamuurd met leempleister in een vrij donkere tint. Deze bepleistering werd ook gebruikt voor het

afwerken van de doorbrekingen van de oorspronkelijke balken en consoles, die via een licht verhoogd vlak werden gemarkeerd. Om het verstoorde en verbrokkelde uitzicht van de plint te temperen, werd deze na de fixatie van de interessante lagen, geëgaliseerd en afgewerkt in een neutrale tint.

De blik van de restaurateurs is echter ook naar de toekomst gericht. Om vorm en kleur te zien is licht nodig. Jammer genoeg veroorzaakt dat heel wat schade aan lichtgevoelige objecten als (muur)schilderingen. Zo bevatten daglicht en ongefilterd kunstlicht ultraviolette straling, de meest schadelijke

component in het spectrum. Om die reden werden de ramen van het hypocaustum al voorzien van UV-filters en zal in de toekomst een aangepaste LED-verlichting geplaatst worden. Zo zullen de bezoekers de prachtig gerestaureerde muurschilderingen in al hun details kunnen bewonderen, zonder risico op schade.

*Linda Van Dijk
Restauratrice*

*De restaurateurs van de muurschilderingen
aan het werk in januari 2012.*

De 'Salons Van Dijck'

Frederik de Merodestraat 33

Al sinds 1954 staan de 'Salons Van Dijck' in Mechelen en omstreken bekend als een standingvolle feestlocatie. De prachtig gedecoreerde vertrekken vormen vandaag een harmonieus geheel, maar zijn in feite opgebouwd uit verschillende elementen die elk een fase uit de lange geschiedenis van het gebouw belichten.

Het 'Hof Van Moockenborch'

In de tweede helft van de 16de eeuw kwam Jan Van Moockenborch in het bezit van een huis met een binnenplaats, een galerij, stallingen en een eigen waterput in de Frederik de Merodestraat. Dit huis was ofwel een losstaande woning of was opgebouwd uit twee oudere woonkernen. De huidige uiterst linkse travee met de poort was waarschijnlijk altijd een doorgang naar het achterliggend

terrein en werd pas in de 19de eeuw overbouwd. De uiterst rechtse travee werd in de 19de eeuw omgebouwd tot een trappenhuis maar bewaarde achteraan nog sporen van een 16de-eeuwse of vroeg 17de-eeuwse woning. In het interieur is dit zichtbaar aan de 67 centimeter dikke muren links en rechts van de drie middelste traveeën, die ooit buitenmuren waren. Ook de historische kelders - met een waterput onder de huidige toog -

Deze luchtfoto uit 1937 biedt een gezicht op de traptoren in bak- en zandsteenstijl achteraan het voormalige 'Hof Van Moockenborch'. De bijgebouwen rond de binnenplaats kwamen tot stand tussen 1905 en 1915.

liggen onder dit centrale gedeelte. Wie op de binnenplaats de achtergevel bekijkt, kan er een glimp opvangen van een vierkante traptoren, het meest bijzondere onderdeel van het historische woonhuis. De houten spiltrap in deze huistoren sluit aan op twee kamers uit dezelfde periode, waarin onder andere moerbalken en een gotische schouw bewaard zijn.

Interieurvernieuwingen in de tweede helft van de 17de eeuw en in de 18de eeuw

Na het overlijden van Jan Van Moockenborch (*1580) werd het pand eeuwenlang bewoond door al dan niet adellijke personen met hoge functies. Dit mag niet verwonderen, want onder meer de omvang en de gunstige ligging nabij de Grote Markt en de Sint-Jansparochie, die door de aanwezigheid van de Grote Raad vanaf 1616 uitgroeide tot een elitaire buurt, maakten het tot een kostbaar woonhuis. De waarde van het pand nam nog toe door de interieurverfraaiingen die enkele van de bewoners lieten uitvoeren. Een belangrijke bouwfase, die we in het huidige interieur nog kunnen herkennen, vond plaats in de tweede helft van de 17de eeuw of het begin van de 18de eeuw. Onder invloed van de Franse koning Lodewijk XIV (1638-1715) raakte de klassicerende barok, een symmetrische stijl die sterk teruggreep naar de vormentaal van de klassieke oudheid, ook in onze gewesten verspreid. Uit deze periode dateren onder meer de stucplafonds met geometrische motieven in het achterste salon van de benedenverdieping en in twee bergplaatsen op de eerste verdieping. Hoewel de grote houten bordes-trap pas in de 19de eeuw op zijn huidige plaats terecht kwam, zijn de barokke, getoste balusters en de trappalen in klassicerende barok authentiek.

De schouw in het achterste salon op de eerste verdieping

De schouwboezem in het achterste salon op de eerste verdieping is uitgewerkt in klassicerende barok maar vertoont met de acanthusbladeren en het losangepatroon ook al régencemotieven (circa 1715-1723). De lambrisering van dit vertrek hoort met haar uitgespaarde hoeken, platgedrukte rozetten, oren en guttae thuis in het classicisme (circa laatste kwart 18de eeuw). In verscheidene vertrekken bevinden zich ook deuren waarvan de panelen uitgeronde hoeken vertonen en die op basis daarvan in de eerste helft van de 18de eeuw gesitueerd kunnen worden.

De serlianaboog - een element uit de Italiaanse renaissance - aan de steektrap naar de bijtzaal en het gebrandschilderde glas-inloodraam met vrouwenfiguren werden in de 19de eeuw aan de traphal toegevoegd.

Een nieuwe empiregevel in 1831

In het begin van de 19de eeuw kwam het pand in handen van notaris Jan De Cocq, die in 1831 de voorgevel liet vernieuwen. Hij koos daarbij voor een uitwerking in empire, een op de Egyptische en klassieke oudheid geïnspireerde stijl die in Mechelen nog even bleef doorleven na het hoogtepunt tijdens het eerste keizerrijk van Napoleon Bonaparte (1804-1814).

In het ontwerp werd de volledige gelijkvloerse verdieping opgevat als een plint, ter ondersteuning van de met rondboogramen geaccentueerde bel-etage. Voor het overige werd de geveldecoratie sober gehouden, met het balkonhek boven de poort als enige plek met typische empiredecoraties als ruiten en palmetten. Het ontbreken van empire-elementen in het interieur laat veronderstellen dat de verbouwing beperkt bleef tot de buitenzijde.

De verdere aankleding van het interieur in de 19de eeuw

Toen notaris De Cocq in 1835 overleed, liet hij zijn woning na aan zijn nicht Isabelle Catherine De Cocq. Na haar overlijden in 1881 werd het huis tot in het begin van de 20ste eeuw nagenoeg constant verhuurd aan diverse personen. Via kadastrale schetsen weten we dat omstreeks 1878 de overkapping van de doorrit verlengd werd en er achteraan het huis enkele bijgebouwen verzezen, die twintig jaar later goeddeels weer werden afgebroken.

Wat wel bewaard bleef, zijn enkele groots opgevatte interieuraanpassingen, met het salon in neorenaissancestijl aan de straatzijde van de bel-etage als het meest zichtbare element. Deze kunststroming, met een bloeiperiode tussen 1860-1870 en 1920, wordt onder meer gekenmerkt door een grote plasticiteit en geringde leeuwenkopjes, elementen die we aantreffen op de schouw en de eikenhouten lambrisering boven de

gerecupereerde 18de-eeuwse plint. Het plafond is geïnspireerd op een renaissancestijl casettenplafond en werd uitgevoerd in finer of imitatiefiner. De in de lambrisering opgenomen deuren zijn bekleed met gerecupereerde stukken goudleer uit verschillende perioden. We herkennen drie delen sterk verheven, 17de-eeuws goudleer met uitbundige patronen, twee meer symmetrische fragmenten uit de vroege 18de eeuw en een groot, vlak fragment met opgeschilderde bloemen uit de tweede helft van de 18de eeuw.

Dichtgemetselde vensteropeningen in de achtergevel geven aan dat de huidige traphal in de 19de eeuw tot stand kwam. Toen werd ook de van elders (in het huis) afkomstige trap met barokke, getorste balusters hier ingebracht. De drie trappalen werden verwijderd en vervangen door exemplaren met een neorenaissancestijl decoratie, identiek aan de consoles tussen de ramen van het neorenaissancestijl salon. Deze trappalen werden rond 1950 op hun beurt vervangen door de nog aanwezige exemplaren in klassicerende barok.

De eerste helft van de 20ste eeuw: de 'Etablissements Cracco-Moroy'

In 1905 kwam het huis in handen van Cyriel Cracco, samen met zijn vrouw Clothilde Moroy actief in de kleding- en hoedenconfectie. De productie vond plaats in een bedrijfsgebouw aan de Geerdegemvaart; het pand aan de Frederik de Merodestraat diende als magazijn en woonhuis.

Nog in datzelfde jaar lieten zij de Mechelse architect Cyrille Vanden Bergh plannen opstellen voor enkele grote bijgebouwen, mooi uitgewerkt in rode baksteen met gele sierbanden. Achter het historische huis liet het echtpaar een omvangrijk magazijn oprichten,

momenteel omgevormd tot feestzaal. Tegenover dit magazijn rees een paardenstal met een wagenhuis op, geaccentueerd door een torentje. Deze bijgebouwen werden in 1910 en in 1915 uitgebreid in een nagenoeg identieke architectuur, zodat enkel de aandachtige toeschouwer het verschil zal opmerken. Het bouwdoossier van 1905 leert ons overigens ook dat de salons op de benedenverdieping op dat moment al in gebruik waren als magazijn, met uitzondering van een klein kantoor aan de straatzijde. Het gezin Cracco-Moroy bewoonde vermoedelijk de verdiepingen, zoals ook wordt gesuggereerd door de afbeelding van hun initialen in de hoeken van de neorococo-plafondschildering in het achterste salon van de bel-etage.

De 'Salons Van Dijkstra'

De tweede helft van de 20ste eeuw bracht heel wat veranderingen mee. In 1954 besloot Emilius Wijns-Van Dijkstra de gebouwen aan te kopen om er de nog bestaande feestzalen in onder te brengen. De nieuwe eigenaar gaf in 1963 de opdracht om de feestzaal uit te breiden tot de huidige afmetingen. Grote zorg werd ook besteed aan de verdere inrichting van het interieur, in een combinatie van motieven uit de neorenaissance en het neoclassicisme.

In de linkerwand van de vestibule werd in de dikte van de muur een nis uitgespaard waarin een neorenaissance sierschouw werd geplaatst. Ook het eengemaakte gelijkvloerse salon - de wanden tussen de verschillende delen waren in 1905 al niet meer aanwezig - kreeg achteraan een nieuwe schouw. Dit salon werd voor het overige gedecoreerd met voornamelijk neoclassicistische motieven zoals geriemde lijsten met bovenaan uitspringende oren en acanthusbladeren, waarvan de rubberen mallen nog gedeeltelijk bewaard zijn. De grote feestzaal kreeg een afwerking in dezelfde stijlcombinatie, maar minder plastisch en uitgesproken dan in de salons.

Het samengaan van al deze bouw- en decoratiefasen resulteerde in een mooi en boeiend geheel, een ideale locatie voor alle feestelijke gelegenheden.

literatuur: Marjolijn Van Damme, Het voormalig 'Hof van Moockenborch'; F. de Mero-destraat 33 te Mechelen, Ongepubliceerd onderzoek in het kader van de opleiding Monumenten- en Landschapszorg Antwerpen, 1999-2000.

*redactie Maarten Van den Mooter
dienst monumentenzorg stad Mechelen*

In 1905 vroeg het echtpaar Cracco-Moroy de toestemming om grote bijgebouwen op te trekken in de tuin. Dit detail toont de voorgevel en de doorsnede van het wagenhuis en de paardenstal.

CM. Op uw gezondheid.

Het huis 'den Wildenman' en het aanpalende poortgebouw

Onder-den-Toren 3-4-5

Een vertekend beeld

In 2010 kocht de Christelijke Mutualiteit Mechelen drie panden in het centrum van de stad. De huizen liggen op het adres Onder-den-Toren 3, 4 en 5, recht tegenover de monumentale toegang van de Sint-Romboutskathedraal. Het huis op nummer 3 staat bekend als 'den Meersman' en dat op nummer 4 werd 'den Wildenman' genoemd. Het poortgebouw op het nummer 5 wordt in 18de-eeuwse schepenakten aangeduid als 'de Steenpoort', die sinds 1761 deel uitmaakt van 'den Wildenman'.

Deze huizen liggen in een woongebied met culturele, historische en esthetische waarde (CHE-gebied), in het gezichtsveld van de beschermde Sint-Romboutskathedraal. Zelf zijn ze niet beschermd als monument.

Beknopte bouwgeschiedenis

De literatuur over deze huizen blijkt enkele onjuiste veronderstellingen te bevatten, die vandaag nog altijd regelmatig herhaald worden. Zo wordt Onder-den-Toren 4 zowel 'den Wildenman' als 'het Keizershof' en 'het Hof van Steen' genoemd. De naam 'den Wildenman' wordt in de archivalia voor het eerst vermeld in 1761. In de betreffende akte is er sprake van een kwartier boven 'de Steenpoort', deel uitmakend van 'het Keizershof'. Bij de ontmanteling van de kamer boven 'de Steenpoort' kwamen er interessante interieurelementen aan het licht, die verder in deze tekst aan bod komen.

De naam 'het Keizershof' heeft voor heel wat verwarring gezorgd in de literatuur. 'Het Keizershof' werd in de tweede helft van de 20ste eeuw gesloopt. Het poortgebouw

Deze foto werd genomen in 2010, vóór de restauratie. Het pand met de twee verdiepingen aan de linkerzijde droeg lang de naam 'den Meersman'. Tussen dit pand en het poortgebouw 'de Steenpoort' bevindt zich het huis dat vaak omschreven wordt als 'den Wildenman'

Op het primitief kadastraal plan van circa 1824 zien we de toenmalige 'huurhouderij het Keizershof' (blauw), het huis 'den Meersman' (groen) en het huis 'den Wildenman' met 'de Steenpoort' (geel).

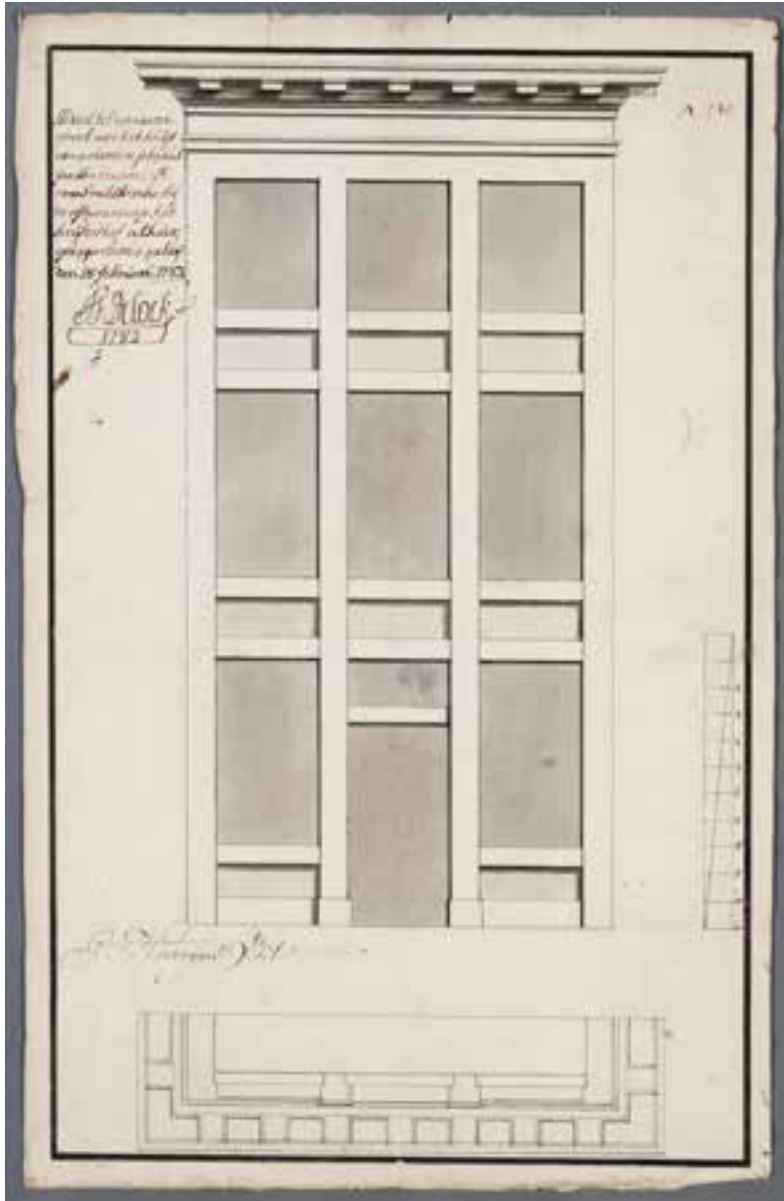
is vermoedelijk het laatste restant van een constructie die ooit deel uitmaakte van een veel verder naar achteren gelegen gebouwencomplex met de naam 'Keizershof'.

Op het primitief kadastraal plan van circa 1824 kan 'het Keizershof' herkend worden als perceel 459. Het bestond uit meerdere volumes, met inbegrip van een aantal constructies in de Begijnenstraat. In de steeg die onder 'de Steenpoort' doorloopt, staan op twee plaatsen stippellijnen getekend. De eerste lijn komt overeen met de achterkant van het poortgebouw; mogelijk duidt de tweede lijn op het bestaan van een tweede overdekte poort iets verderop in de steeg. 'Het Keizershof' was bereikbaar door onder 'de Steenpoort' door te rijden en vervolgens meerdere huizen te passeren, zoals de linkerzijgevel van het huis 'den Wildenman' en de achtergevel van een groot pand in de

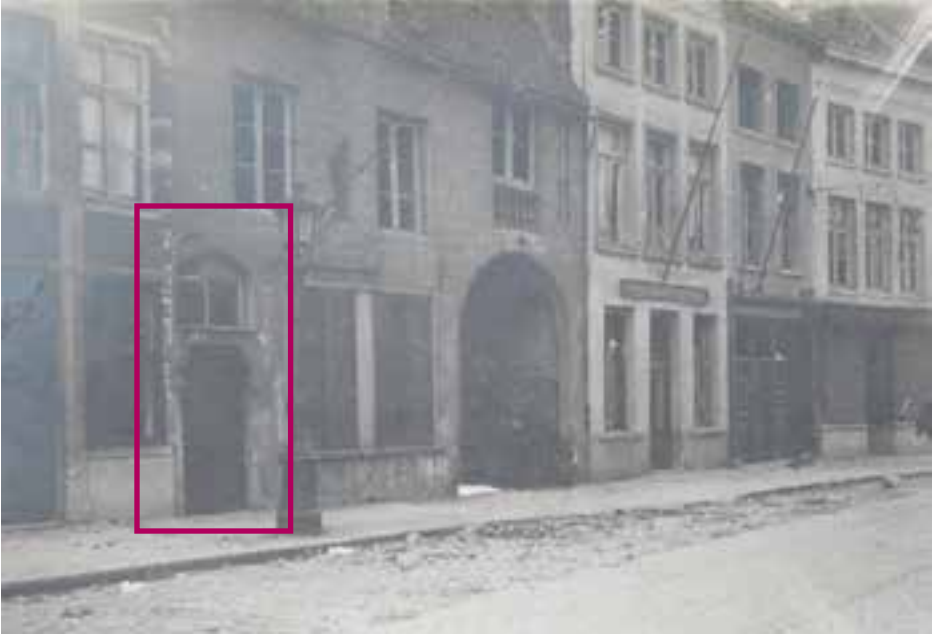
Begijnenstraat. Zo kwam men uit op een binnenplaats waarrond diverse gebouwen lagen die deel uitmaakten van 'het Keizershof'. De Babylonische spraakverwarring is mogelijk ontstaan doordat de poort ooit deel uitmaakte van 'het Keizershof'.

Een verkoopbeschrijving uit 1908 geeft een beeld van het karakter van de toenmalige 'huurhouderij het Keizershof'. Ze omvatte een grote inrijpoort met overdekte koer, twee bergingen voor rijtuigen, een stalling, twee zadelkamers en 15 grote en welverlichte slaapkamers op de verdieping. Uit deze omschrijving blijkt dat 'het Keizershof' een zeer omvangrijk complex was: het had een kadastrale oppervlakte van 584m², tegenover 98m² voor 'den Wildenman'.

De Mechelse historicus Frans Berlemont verwijst ook nog naar een naam van de mogelijke voorganger van 'het Keizershof': 'het Hof van Steene', waarvoor referenties werden

In 1782 diende Josephus Janssen een aanvraag in om de gevel van het huidige Onder-den-Toren 3 te verbouwen.

Deze foto van omstreeks 1914 toont links onder het embleem van 'den Wildenman' een historische deuromlijsting die momenteel verdwenen is.

terugggevonden uit de 13de eeuw. In deze teksten wordt echter ook de Begijnenstraat aangehaald, zodat er dus voorzichtig omgesprongen moet worden met de exacte locatie van dit hof.

Berlemont haalt ook een vroege naam voor 'den Wildenman' aan. In de 14de eeuw zou het huis 'Scone Egghe' geheten hebben. Die naam wordt echter ook in verband gebracht met het monumentale huis in de Begijnenstraat.

In het kader van de studieopdracht was er onvoldoende tijd voor een uitgebreid bouwblokonderzoek. Mogelijk had dit de onduidelijkheden over de verschillende namen van de huizen kunnen oplossen.

Met behulp van de gegevens uit het wijkboek konden de schepenakten van 'den Wildenman' worden opgezocht, maar die bevatten nauwelijks informatie over het huis

zelf. Ze beschrijven de positie van het huis telkens als gelegen op de Steenweg, tegenover het Sint-Romboutskerkhof en met 'de Steenpoort' aan de ene zijde en het huis van jonkheer Carolus de La Motte aan de andere zijde.

Iconografisch materiaal werpt nieuw licht op de buitengevels

Het exterieur van deze herhaaldelijk verbouwde huizen liet niet onmiddellijk vermoeden dat er binnenin nog belangrijke interieurelementen aanwezig waren. Uit iconografisch materiaal blijkt dat de gevels tot in het begin van de 20ste eeuw een heel ander uiterlijk hadden.

Voor 'den Meersman' (Onder-den-Toren 3) werd een bouwdoos uit 1782 teruggevonden. Een opschrift op de tekening verwijst

naar de ligging 'omtrent St. Romboutskercke bij de afspanninge het keijzershof alhier'. Op een oude foto van Onder-den-Toren 4 is de naam 'den Wildenman' nog met een embleem op de gevel aanwezig. De afbeelding toont bovendien het oorspronkelijke karakter van de gevel.

In 1961 bracht brouwerij 'het Anker' op de benedenverdieping van 'den Wildenman' een nieuwe winkelpui in. Amper één jaar later kwam er een frituur in het pand, die er tot de verkoop in 2010 bleef.

De drastische wijzigingen aan het exterieur deden vermoeden dat ook het interieur ingrijpend verbouwd was. Achter de voorzetwanden en de lagen behangpapier bleek het oude interieur echter grotendeels bewaard te zijn.

Een eerste rondgang in 'den Wildenman'

'Den Wildenman' bestond aanvankelijk uit een voor- en een achterhuis. De kelder in het achterhuis had een complexe, historische structuur en een aanzienlijke schouw. In de pronkkamer op de eerste verdieping van het voorhuis trok een stucplafond tussen de moerbalken alle aandacht. Achter deze kamer lag een kleine ruimte waarvan de wanden, het plafond en de moerbalken waren beplakt met behangpapier. Een kaarsnis in één van de muren duidde op een oude bouwgeschiedenis. Tijdens de ontmantelingswerken bleek dat hier een uniek stukje interieurgeschiedenis de tand des tijds getrotseerd had.

Ook de kamer boven 'de Steenpoort' was in de loop der tijd bekleed met vele lagen behangpapier. Maar op sommige plaatsen tekenden oude consoles zich af onder het papier. Een moderne houten schouw was er voor een breed schouwkanaal geplaatst.

Een vertekend beeld van 'den Wildenman' en het aanpalende poortgebouw

Tijdens de rondgang werden er bijna overal in het huis sporen van de authentieke bouwstijl waargenomen. Hoewel de kleine achterkamer op de eerste verdieping volledig beplakt was met behangpapier - inclusief de moerbalken - en volgestouwd stond met meubilair, bleek dit een bijzonder oud vertrek te zijn. De moerbalken, de kaarsnis in de muur en de houten wanden vormden hiervan het bewijs. Maar dat deze kamer uiteindelijk zo'n rijkdom aan informatie zou opleveren, dat had niemand verwacht.

Toen al het meubilair was weggehaald, bleek de kamer twee kaarsnissen te bevatten. Bij het verwijderen van het behangpapier en een deel van de leemlaag op de moerbalken kwam er bovendien een beschildering met zwarte en rode motieven tevoorschijn. Tevens dook er een natuurstenen console op onder de moerbalk. Nadat het behangpapier in de kaarsnis was verwijderd, werden ook nog de contouren van een beschildering in de nis ontdekt.

In dit kamertje was destijds een constructie voor de schouw getimmerd. Toen deze werd weggehaald, bleek er een gotische schouw achter schuil te gaan. Op basis van de aangetroffen elementen gingen we steeds verder terug in de tijd: van een 17de-eeuwse gevel belandden we bij een gotische schouw van rond 1500.

Ook in het oude poortgebouw werden vele lagen behangpapier en voorzetwandjes zorgvuldig weggehaald. Achter de valse schouw bleek ook hier een fraaie gotische schouw bewaard te zijn, opgebouwd uit fijne wangen en versierd met gebeeldhouwde hoofdjies. Dat er twee gotische schouwen van een dergelijke kwaliteit werden teruggevonden, mag als een unicum beschouwd worden. Omdat na de eerste ontmantelingswerken een zeer uitzonderlijk interieur aan

het zicht kwam en het vermoeden rees dat er beschildering op de wanden kon worden aangetroffen, werd contact opgenomen met het team Conservatie en Restauratietechnieken van het Vlaams Instituut voor het Onroerend erfgoed (VIOE). Het onderzocht de meest waardevolle ruimtes in het pand. Hun onderzoek leverde verrassende resultaten op. Links van de gotische schouw van de kleine kamer werd een muurschildering van een man blootgelegd en op een van de andere muren vonden ze schilderijen van figuren. Stilistisch gaat de schildering terug tot de 15de eeuw. Dit is een uitermate zeldzame vondst in een wooncontext en laat zien dat opmerkzaamheid aangewezen is bij elke verbouwing in een oud huis in Mechelen. Onlangs startten Architectenvennootschap Ar-te en restauratiearchitect Karel Beeck samen de restauratie en de herinrichting van de gebouwen tot kantoren voor de Christelijke Mutualiteit.

*Petra Boekstal
bouwhistorica*

CM verwelkomt je in de toekomst 'Onder de Toren'

Met veel respect voor de historische en stedenbouwkundige betekenis verbouwt de Christelijke Mutualiteit dit pand tot een toekomstgericht 'CM-adviescentrum'. CM wil er een heel toegankelijk, eigentijds trefpunt bouwen voor al wie een *persoonlijk* contact wenst of nodig heeft met het ziekenfonds. We spreken uitdrukkelijk niet meer van een 'CM-kantoor'. De tijd van aanschuiven aan de loketten is immers al lang voorbij en ook de bekende 'doktersbriefjes' zullen plaats ruimen voor digitale gegevensuitwisseling. Informatieverstrekking en administratie zullen hoe langer hoe meer via het web verlopen, tot en met het beheren van de persoonlijke

dossiers.

In het nieuwe adviescentrum zal CM beschikbaar zijn voor de vragen naar informatie of naar daadwerkelijke hulp. Op de benedenverdieping zal je gastvrij ontvangen worden in een fraaie onthaalruimte. Met je specifieke vraag of probleem kan je in de 'achterbouw' in alle privacy terecht bij de CM-consulent of maatschappelijk werker, die je deskundig zal adviseren en begeleiden. Om je alle tijd en aandacht te kunnen geven, zal dat zoveel mogelijk volgens afspraak gebeuren.

Ook wil dit nieuwe CM-adviescentrum een uitvalsbasis en trefpunt worden voor gezondheidsacties, info-momenten, samenwerkingsinitiatieven rond welzijn, gezondheid, preventie...

Door te kiezen voor renovatie van dit centraal gelegen gebouw wil CM dit verwaarloosde pand in ere herstellen en bijdragen tot een mooier Mechelen.

*Hugo Vermeulen
directiemedewerker CM Mechelen-Turnhout*

Onder-den-Toren 3-4 in Mechelen: onderzoek van de binnenafwerking en de interieurelementen door het team van de Vlaamse overheid, agentschap Onroerend Erfgoed

Op vraag van de stedelijke dienst Monumentenzorg Mechelen en de Christelijke Mutualiteiten onderzocht het toenmalige Team Conservatie- en Restauratietechnieken van het VIOE (nu Onroerend Erfgoed) in juni 2011 enkele vertrekken van de panden Onder-den-Toren 3-4 in Mechelen. Het onderzoek, uitgevoerd door Marjan Buyle, Els Jacobs en Philippe Schurmans, bracht materiële restanten aan het licht van oude interieurelementen en beschilderingen, waarvan sommige teruggaan tot de 15de eeuw.

Het vertrek boven 'de Steenpoort'

In dit vertrek werden verscheidene laatmiddeleeuwse relikwies teruggevonden waaronder een houten vloer met brede planken (ongeveer 20cm onder het huidige vloerniveau), een houten zoldering met moeder- en kinderbalken en spreidsels, en een natuurstenen schouw met geprofileerde standen en twee summier gebeeldhouwde hoofdjes. De laatgotische natuurstenen schouw is vrij goed bewaard, hoewel de natuursteen zich in een zeer fragiele toestand bevindt. De gebeeldhouwde hoofdjes vertonen enkele witte en witgrijze kalklagen. De onderste laag is echter een ongenueanceerde, fel roze carnaatiekleur, met ingeschilderde zwarte ogen. Dit is niet de oorspronkelijke beschildering; ze werd vermoedelijk tegelijkertijd met de 18de-eeuwse wanddecoratie aangebracht. De oude kleur- en kalklagen lijken toen verwijderd te zijn.

Op de wanden is onder diverse kalklagen een vermoedelijk 18de-eeuwse, geschilderde decora-

tie aanwezig. Het betreft een muurschildering ingedeeld in een lage sokkelpartij met daarboven grotere gekleurde panelen. Deze muurpanelen hebben omtreklijnen die afwisselend licht en donker zijn: op deze manier werd een (vrij summiere) trompe-l'oeil gecreëerd. De beschildering boven de schouw is van dezelfde aard, maar rijker uitgewerkt: panelen met een 'marmereimitatie' in plaats van monochrome vlakken en met een ingewikkelder kleurgebruik.

reconstructietekening in aquarel van de schouwmuur door Philippe Schurmans, © Onroerend Erfgoed

De ruimte achteraan op de eerste verdieping van 'den Wildenman'

Dit vertrek bewaart een middeleeuwse schouw en fragmenten van een middeleeuwse beschildering.

De ruimte wordt gekenmerkt door een asymmetrische schouw, die zich bovendien niet in het midden van de wand bevindt. De natuurstenen geprofileerde stand aan de rechterzijde is bekroond met een gebaard mannenhoofd. Links en rechts zijn vlammen gesculpteerd, die oorspronkelijk volledig polychroom uitgewerkt waren. Bewijzen hiervan zijn minieme sporen van beschildering op alle onderdelen: oker (of goud?) in de haren, zwarte ogen, rood onder het hoofd (kledij-onderdeel?). Het hoofd aan de linkerkant steunt niet op een geprofileerde stand, maar dient uitsluitend als console voor de schouwbalk. Het is vermoedelijk een vrouwenhoofd.

In twee muren zijn op verschillende hoogte nissen aanwezig. De nis rechts van de schouw is binnenin beschilderd met een wolkenmotief (?) en is onderaan afgewerkt met 18de-eeuwse majolicategels in blauw op een ondergrond van mangaan.

Op alle muren werden systematisch proefvensters gemaakt om een overzicht van de aanwezige muurschilderingen te krijgen.

De muur met de schouw

Op de schouwmantel werden geen sporen van een schildering gevonden; er zijn duidelijk ook veranderingen gebeurd aan de hele schouw.

Links van de stookplaats bevindt zich een tafereel met de voorstelling van een gezeten, bebaarde man met een rood kleed en grijze muts. Hij rust met beide handen op een stok (of staf) en bevindt zich in een houten gebouw met strodak. Achter hem zien we een bruine gevlochten afsluiting en rechts een schematisch geschilderde rotspartij. De figuren zijn uitgewerkt in een vrij grafische stijl, met duidelijke zwarte omtreklijnen en weinig kleurnuances.

Rechts naast deze voorstelling is in grijstinten een grotere, staande figuur geschilderd. Er is maar een deel van de mantel, de mouw en de handen zichtbaar. Van dit tafereel is niet meer bewaard; de proefvensters zijn omringd door grote lacunes.

Rechts van de schouw bevindt zich een schildering van een iets andere aard, die meer aansluit bij de schildering op de muur aan de straatzijde. Op de hoogte van de nis zijn bomen geschilderd met op de achtergrond hier en daar rode gesjabloneerde bloemmotieven.

De aansluitende bakstenen muur aan de zijde van Onder-den-Toren 3

Op deze wand zijn verschillende heiligen afgebeeld. Deze figuren zijn veel kleiner dan de beschildering naast de schouw. Hun bewaringstoestand is zeer verweerd, met grote lacunes en zware slijtage. Tussen de heiligen zijn ook rode sjablonen aangebracht. Op een proefvenster boven de nis worden dezelfde bomen teruggevonden als op de muur met de schouw.

Noch op de later ingebrachte houten wand noch op de vierde muur werden sporen van

muurschilderingen gevonden. Op de moerbalk zijn wel nog restanten van een zwarte decoratie bewaard: zwarte geschanste blokjes aan de uiteinden en een rankenschildering op de rest van de balk.

Omwille van het belang van deze vondsten zullen Anna Bergmans en Marjan Buyle een artikel publiceren in het tijdschrift M&L, met de resultaten van het verdere onderzoek naar materiaaltechnische kenmerken en iconografische duiding van de gevonden fragmenten.

Marjan Buyle, erfgoedonderzoeker Vlaamse overheid, Onroerend Erfgoed

Integraal overgenomen uit het intern onderzoeksrapport van de Vlaamse Overheid, Onroerend Erfgoed

De Sint-Jozef-Colomakerk

Tervuursesteenweg 20

Op gelijk welke plek op de Tervuursesteenweg, de Coloma- of de Jubellaan, op de Bruul, de E19 of de Leuvensevaart, overal is de achthoekige toren van de Sint-Jozef-Colomakerk te ontwaren. Een stille getuige van een woon- en leefgemeenschap die vanaf het midden van de 19de eeuw haar agrarische karakter inruilde voor een onafwendbaar verstedelijkingsproces.

‘De Hanswijkenhoek’

Tot aan het einde van de 19de eeuw waren Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle en Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk de enige Mechelse parochies ten zuiden van de Dijle. De toenmalige wijk aan de Tervuursesteenweg lag in een uithoek van de zeer uitgestrekte Hanswijkparochie bekend als ‘de Hanswijkenhoek’.

Dit gehucht, geprangd tussen de Leuvensevaart (gegraven in 1750-1753) en de spoorlijn naar Brussel (geopend in 1835), had eeuwenlang een uitgesproken landelijk karakter. In de tweede helft van de 19de eeuw ontstond er een ongebreidelde lintbebouwing aan de grote invalswegen naar de stad. Dit had te maken met de bevolkingstoename in de eerste helft van de 19de eeuw door de doorgedreven industrialisatie, en ook met de afbraak van de stadsomwalling. Na 1892 - de start van grootscheepse sanerings- en waterwerken in de binnenstad - breidde de lintbebouwing zich uit tot lobvormige woongebieden. Deze nieuwe woonwijken, die correspondeerden met de vanouds bestaande gehuchten, sloten nauw aan bij de binnenstad, maar waren er toch - tot op vandaag - van gescheiden door fysieke barrières zoals de Leuvensevaart en allerlei spoorlijnen. De Colomawijk vindt haar oorsprong in een voormalig buitengoed van de adellijke familie Coloma, dat in 1846 door de Dames van Maria werd opgekocht om er een pensionaat voor ‘meisjes van goeden huize’ op te rich-

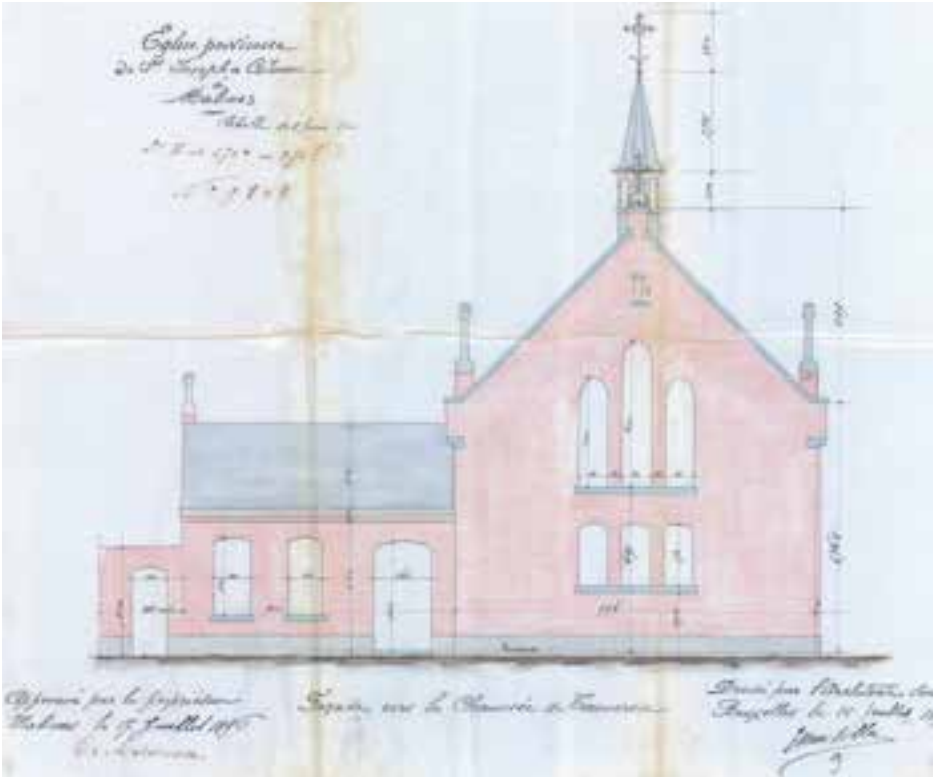
ten. Door de nabijheid van de centrale werkplaatsen van de Belgische spoorwegen (‘het Arsenal’) en de vestiging van verscheidene bedrijven ontstond hier een echte arbeiderswijk. Zoals de meeste nieuwe woonkernen in de Mechelse stadsrand groeide ook ‘de Hanswijkenhoek’ uit tot een nieuwe parochie met een eigen kerk. In 1897 werd een voorlopige kerk ingewijd, een neogotisch ontwerp van de Brusselse architect Emar Collès, grotendeels bekostigd door de Dames van Maria.

De aanpalende pastorie in eclectische stijl met neo-Vlaamse-renaissance-inslag werd in 1903 gebouwd naar ontwerp van architect Philip Van Boxmeer. Het ontwerp van de huidige Sint-Jozef-Colomakerk, een werk van provinciaal architect Edward Careels, kwam er pas in 1911.

De provinciale architecten in de provincie Antwerpen

In tegenstelling tot hun collega’s in de andere Vlaamse provincies hadden de provinciaal architecten in Antwerpen een aanzienlijk aandeel in het ontwerp en de realisatie van de talrijke nieuwe parochiekerken die tussen 1800 en 1914 tot stand kwamen.

In zijn discours van 1836 stelde de toenmalige Antwerpse gouverneur onomwonden dat hij het als de plicht van het provinciebestuur

Het bouwdoossier voor de voorlopige kerk werd in 1896 goedgekeurd. Na de ingebruikname van de Sint-Jozef-Colomakerk in 1919 werd dit neogotische gebouw omgevormd tot parochiezaal 't Kranske'.

zag om een gemeentelijke infrastructuur uit te bouwen, die in eerste instantie bestond uit kerken, gemeentehuizen en scholen. Door de provincie hierin een actieve rol toe te kennen, wenste hij een constante architectuurkwaliteit te realiseren, waarbij de 'eenvoudige en strenge elegantie' van de ontwerpen de burger tot voorbeeld moest dienen. Vanaf 1843 beschikte de provincie over een voorlopig aangestelde provinciaal architect, een functie die in 1849 definitief werd. In 1852 werd dit ambt opgesplitst en hadden de drie arrondissementen - Antwerpen, Mechelen en Turnhout - voortaan een eigen,

relatief onafhankelijk opererende provinciaal architect.

Na 1850 verrees er in de provincie Antwerpen tientallen nieuwe parochiekerken, met een piek tussen 1875 en 1925. Vooral de plattelandsgemeenten en de minder gefortuneerde stadswijken deden daarvoor een beroep op de provinciaal architect. In rijkere gehuchten, gegoede stadswijken en/of als er een mecenas in het spel was, kregen (duurdere) privéarchitecten vaker de opdracht toegewezen.

Stilistisch lijkt de productie van de provinciaal architecten de algemene evolutie te volgen: tot 1840-1860 het neoclassicisme en vanaf de

jaren 1840-1850 de neogotiek (meerderheid), de neoromaanse stijl (minderheid) en hoogst uitzonderlijk het eclecticisme of de neobarok. Vanaf de vroege intrede van de neogotiek in de provincie omstreeks 1838-1844 hanteerden de provinciaal architecten doorgaans deze stijl voor parochiekerken. Dit lijkt niet altijd een vrije keuze te zijn geweest, maar werd soms expliciet van overheidswege opgelegd. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat het ontwerp van provinciaal architect Edward Careels voor de Sint-Jozef-Colomakerk een neogotisch karakter vertoont.

Architect Edward Careels (1857-1933)

De bouwmeester van de Colomakerk werd in 1857 geboren in Lier, waar hij in 1933 ook overleed. Hij begon zijn loopbaan in 1876 als klerk-tekenaar bij de provincie Antwerpen. In 1879 behaalde hij de eerste prijs uitmuntendheid in de civiele architectuur aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Antwerpen, nadat hij al een hele reeks eerste prijzen in diverse vakgebieden in de wacht had gesleept.

Hij was actief als provinciaal bouwmeester van 1899 tot in 1930, toen hij werd opgevolgd door zijn zoon Gustaaf Careels (1896-1975). Hij was in 1893 ook al leraar boetseerkunst aan de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten te Lier, waar hij later tot directeur werd benoemd, en was vanaf 1920 lid van de Commissie voor Monumenten van het bisdom Mechelen.

Vader en zoon Careels lieten een indrukwekkend architecturaal oeuvre na. Privé waren ze vooral in hun geboortestad Lier actief, hoewel het complex van de ursulinen in Onze-Lieve-Vrouw-Waver - waarin Edward Careels een zeer belangrijk aandeel had - een levenswerk op zich was. Hun overheidsopdrachten beperkten zich voornamelijk tot het arrondissement Mechelen.

Het portret van Edward Careels in: Sterk gebouwd & makkelijk in onderhoud, p. 160.

Een uitzonderlijk neogotisch ontwerp

Net als bij de voorlopige kerk schonken de Dames van Maria de bouwgrond voor de nieuwe kerk. Dit verklaart waarom ze vlak naast het Colomadomein aan de Tervuursesteenweg tot stand kwam en niet in het centrum van de wijk. De kerk werd achteruit geschoven ten opzichte van de voorlopige kerk en de pastorie. Zo ontstond er een onbelemmerd gezicht op de voorgevel vanaf de Tervuursesteenweg en werd er tegelijkertijd wat afstand gecreëerd van deze drukke verbindingsweg. De ligging van het bouwperceel maakte het nodig om de gebruikelijke oriëntatie om te keren, waarbij de toegang aan de oostzijde kwam te liggen en het koor naar het westen gericht is. Deze

Onder invloed van de vooroorlogse fase van de Liturgische Beweging ontwierp provinciaal architect Edward Careels een kerk met een grote openheid en overvloedige lichtinval, zoals blijkt uit deze foto van circa 1926.

oriëntatie verklaart ook de vrij ongewone lichtinval, een aspect dat architect Edward Careels ten volle benutte toen hij de plannen uittekende.

De Sint-Jozef-Colomakerk is een van de laatste neogotische kerken in Vlaanderen. Ze neemt echter een bijzondere positie in door de invloed van de vooroorlogse fase van de Liturgische Beweging op haar ontwerp. Deze beweging stond een actieve deelname van de gelovigen aan de eredienst voor. Dat bracht Edward Careels ertoe af te wijken van het neogotische typeplan zoals dat in de tweede helft van de 19de eeuw werd gepromoot door de Sint-Lucasscholen.

Om de samenhang tussen de gelovigen onderling en tussen de priester en de aanwezigen te verhogen, werden in de kerken zoveel mogelijk architecturale scheidingen weggenomen.

In de Sint-Jozef-Colomakerk vertaalde zich dat in een open ruimte: zonder transept, met een koor dat even hoog en breed is als het schip, met hoge zijbeuken en een ruim open-gewerkte toren.

Omdat de koorapsis even breed is als het schip, is het gezicht op het altaar optimaal. De homogeniteit tussen schip en koor wordt nog benadrukt door het merkwaardige gebruik van zuilen aan de binnenkant van het koor. Die bevinden zich in het verlengde van de zuilenrij van het schip en dragen bogen, alsof de apsis met een omgang is omringd. Het doorlopend houten tongewelf boven de middenbeuk en het koor benadrukt hun ruimtelijke samenhang nog meer.

Opvallend zijn ook de ramen met rijke traceringen in verschillend uitgewerkte laatgotische patronen. Deze ramen zijn ongewoon groot voor een kleine parochiekerk en laten het licht vanuit alle hoeken invallen: via vensteropeningen boven de hoofdingang, in de zijbeuken en de koorapsis. Dankzij de hoge zijramen zijn de zijbeuken geen donkere,

lage nevenruimten meer, maar maken ze als het ware deel uit van de hoofdruimte. De bepleistering in imitatie natuursteen in het hele interieur past volledig in de tijdsgeest, want op het Archeologisch Congres van Mechelen in 1897 was het integraal polychromeren van kerkinterieurs afgewezen. Bovendien versterkt deze afwerking de nauwe samenhang tussen exterieur en interieur, die beide van een gestrenge soberheid getuigen.

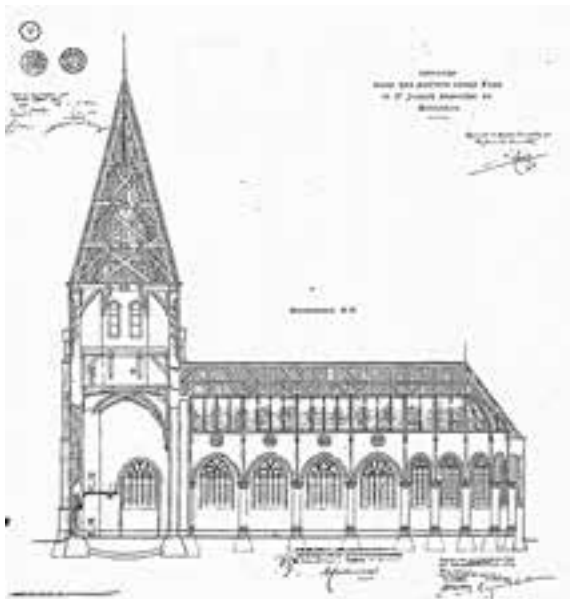
Een exterieur met een monumentaal karakter

De Colomakerk werd buiten volledig met natuursteen afgewerkt: ruw behakte witte steen van Montauban voor de parementen en witte steen van Euville voor de omlijstingen en het maas- en sierwerk. De voorkeur van Edward Careels voor natuursteen uit Montauban is kenmerkend voor zijn oeuvre, naar verluidd omdat hij aandelen had in een groeve te Montauban-Buzenol in de provincie Luxemburg.

Een natuurstenen parement is in de provincie Antwerpen vrij uitzonderlijk en werd doorgaans voorbehouden voor rijke, stedelijke parochiekerken. Door zijn keuze verleende Careels dit bescheiden kerkgebouw een monumentaal karakter en kon hij zijn - in dit geval bij de Scheldegotiek aanleunende - interpretatie van de neogotiek manifesteren.

Architect Edward Careels opteerde bij het uitwerken van de buitengevels consequent voor ruw behakte gevelparementen, zelfs op de plinten. Zo kwamen de scherpe lijnen van de fijn besneden Euvillesteen - onder meer toegepast voor de omlijstingen, het maaswerk en de borstweringen - beter tot hun recht.

Door de afwezigheid van een sterk decoratieve vormtaal toont Edward Careels zich een groot architect, bekwaam om met beperkte middelen een gebouw met een krachtige uitstraling tot stand te brengen.

Langsdoorsnede uit het ontwerp dat Edward Careels in 1911 realiseerde voor de Mechelse Sint-Jozef-Colomakerk.

De realisatie

In juni 1912 keurde de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen het ontwerp goed. Een jaar later werd zij daarin gevolgd door toenmalig minister van Justitie en Eredienst Henri Carton de Wiart.

De uitvoering werd toegewezen aan Alphons Van Pottelbergh, aannemer uit Erembodegem, die als laagste bieder voor 249.000 BF inschreef. De eerstesteenlegging vond plaats in augustus 1913. Ondanks het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd het proces-verbaal van de oplevering al in augustus 1916 ondertekend. Toch zou de kerk pas in oktober 1919 in gebruik genomen worden en pas in 1927 plechtig ingehuldigd worden door kardinaal Van Roey. De toewijding aan Sint-Jozef, patroon van de arbeid, is toepasselijk voor de wijk; de toevoeging Coloma geldt als een blijk van waardering voor de milde bijdragen van de Dames van Maria.

In mei 1940 werd de kerk zwaar beschadigd toen de ijzeren spoorwegbrug over de Leuvensevaart werd opgeblazen. Ook bij de herhaalde bombardementen op het station, de aanpalende spoorverbindingen en bruggen en 'het Arsenaal' in 1944, viel er schade te betreuren. Bij deze laatste bombardementen werd ook het nabijgelegen Coloma-instituut vrijwel volledig vernield. De naoorlogse herstellingswerken waren aanzienlijk en behelsden onder andere het inbrengen van figuratieve glas-in-loodramen door Frans Crickx en het vervangen van een gedeelte van het kerkmeubilair. Pas in 1953 kon leidinggevend architect Désiré Beeck de werken beëindigen.

De restauratie en herbestemming

In 2008 werd de kerk beschermd als monument en werd er werk gemaakt van een restauratiedossier. In samenspraak met de administratie Ruimte en Erfgoed werd beslist tot een gefaseerde aanpak in drie delen. De restauratiepremie voor fase 1 - de restauratie van de toren, de daken en de hoge gevels - werd nog in 2009 toegekend; de werken werden in december 2011 opgeleverd. De premieaanvraag voor fase 2 - de restauratie van de lage gevels en de glasramen - wordt momenteel behandeld.

Ondertussen werkt architect Jos Serneels al volop aan het ontwerp voor fase 3: de interieurrestauratie en herinrichting. Het uitgangspunt daarbij is de bestemming van de kerk als 'cultus- en cultuurgebouw', waarin zowel plaats is voor de eredienst als voor medegebruik door verenigingen uit de parochie.

literatuur: Serge Migom e.a., Sterk gebouwd & makkelijk in onderhoud, Brugge, 2006; Greet Plomteux, ongepubliceerd beschermingsdossier parochiekerk Sint-Jozef-Coloma, Vlaamse Gemeenschap - agentschap Onroerend Erfgoed Antwerpen, 2007.

*redactie Maarten Van den Mooter
dienst monumentenzorg stad Mechelen*

Teksten

Petra Boekstal
Marjan Buyle
Wim Tiri
Maarten Van den Mooter
Linda Van Dijck
Hugo Vermeulen

Dank aan

In de eerste plaats aan alle eigenaars die met zoveel enthousiasme hun eigendom opstellen
De personeelsleden van de stad Mechelen en de vrijwilligers die zich inzetten voor de bewaking van de opengestelde gebouwen
Gidsenbond Mechelen vzw
Mechelen Binnenste Buiten
Alle muzikanten die voor sfeervolle muziek zorgen in de opengestelde panden
De Teugel i.s.m. het Centrum voor Volwassenenonderwijs Crescendo
Stadsarchief Mechelen
De Ware Vrienden van het Archief
GIS-dienst Mechelen

Redactie

dienst monumentenzorg stad Mechelen

Redactiesecretaris

Marijke Hoflack

Beeldmateriaal

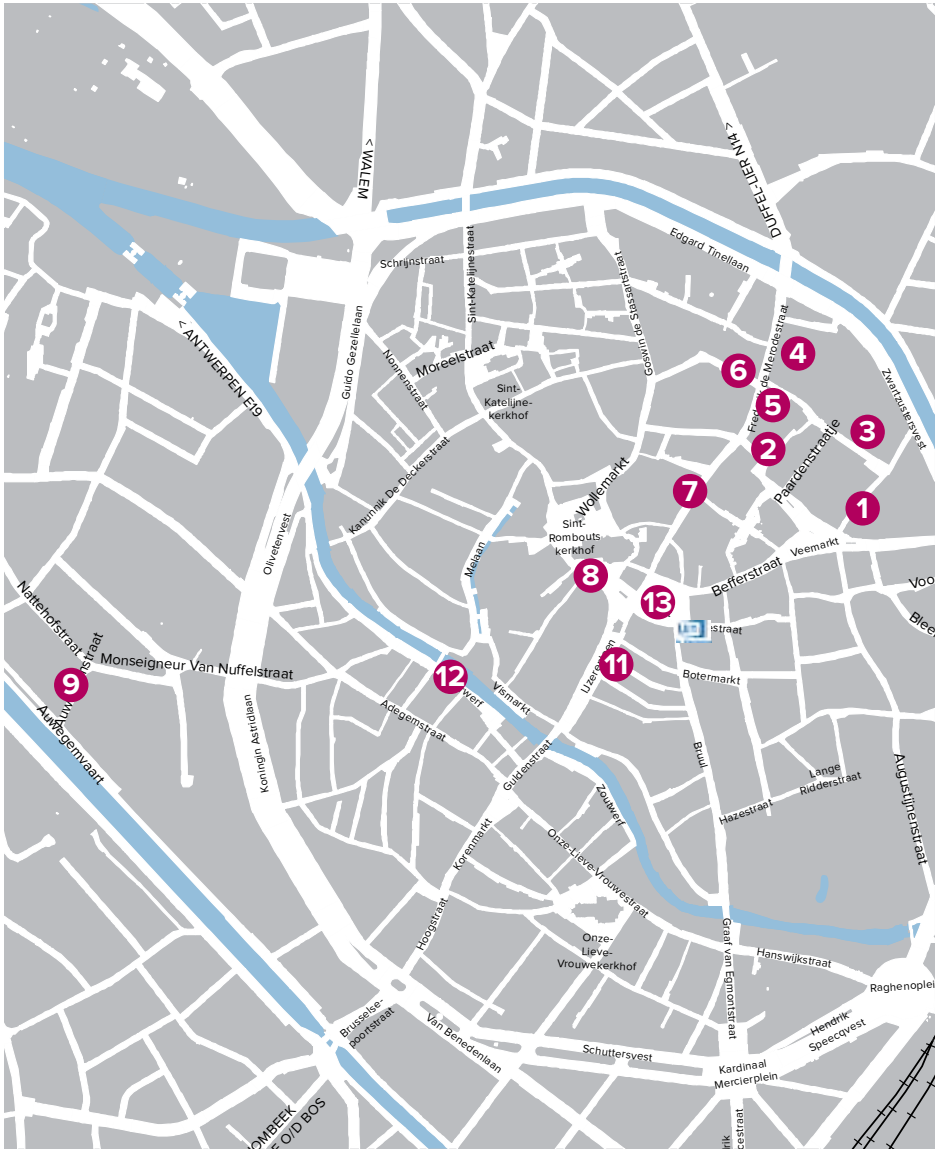
Het fotomateriaal is afkomstig van het Stadsarchief Mechelen - www.beeldbankmechelen.be of van de stedelijke dienst monumentenzorg, tenzij anders vermeld.

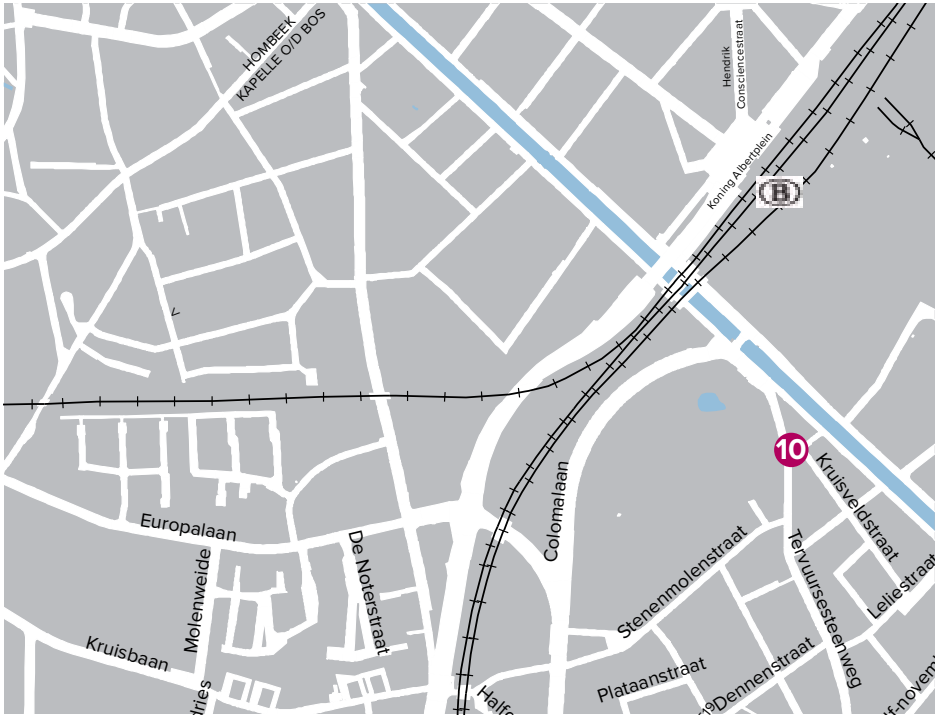
Vormgeving en drukwerk

Swinnen Printing N.V.
Muizenstraat 172
1981 Hofstade

Cover

Het 'Sint-Jans Goldenhuis', Frederik de Merodestraat 56

1	Keizerstraat 1	Sint-Petrus en Sint-Pauluskerk
2	Veemarkt 41	Instituut voor Kunst en Ambacht
3	Lange Heergracht	podiumzaal Sint-Romboutscollege
4	Frederik de Merodestraat 86	'Groot Huis van Boisot'
5	Frederik de Merodestraat 56	'Sint-Jans Gildenhuis'
6	Frederik de Merodestraat 67	renaissance muurschilderingen in het 'Hof van Busleyden'
7	Frederik de Merodestraat 33	'Salons Van Dijk'
8	Onder-den-Toren 3-4	'Den Meersman en den Wildenman'
9	Auwegemaart 56	Vlaamse Vereniging voor Boten en Historische Vaartuigen
10	Tervuursesteenweg 20	Sint-Jozef-Colomakerk

Deze brochure is een publicatie van de dienst monumentenzorg van de stad Mechelen.
Uit deze uitgave mag niets overgenomen worden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

V.U.: Erik Laga, stadssecretaris, Grote Markt 21, 2800 Mechelen
Wettelijk depot: D/2012/0797/068

